

KNJIŽEVNOST

MESEČNIK ZA UMETNOST IN ZNANOST

12

L. I. 1933

E. Toller: Predigra iz drame
„Naskok na stroje“.

(Prevedel M. Klopčič).

A. Kovač: Dr. Andrej Gosar
proti Karlu Marxu.

(Konec).

E. H.: Temeljna vprašanja no-
ve vzgoje.

Agis: Obrisi načrtnega gospo-
darstva v Sovjetski zvezi.

Marxovo privatno pismo Ku-
gelmannu o vrednosti.

(Prevedel A. K.)

Uredništvo in uprava: Mestni trg 6/II. — Lastnik,
izdajatelj in urednik: Bratko Kreft, Mestni trg 6/II.
Odgovorni urednik: Vičič Milan, Idrijska ulica št. 13.

Maksim Gorki o prekopu med Belim in Vzhodnim morjem

Aprila meseca l. 1931 je dobila GPU od stranke nalogo, naj zgradi vodno pot med Baltskim in Belim morjem. Leta 1933 mora biti prekop izgotovljen. Novembra 1931 so prišle čete s sekirami in vsem potrebnim orodjem v Karelijo, kakor se imenuje ta pokrajina, polna jezer, potokov, rek in gozdov. V 20 mesecih je bilo delo končano in kakor je pisal katoliški »Slovenec«, je poginilo pri delu 140.000 kaznjencev.

Veliki pesnik Gorki pa je govoril o tem delu takole:

»Kako je šel pri gradnji prekopa med Belim in Vzhodnim morjem razvoj prevzgojitve socialno nevarnih v socialno koristne, kakšne metode smo za to uporabljali? Vojski, pestro sestavljeni iz ljudi, ki so kršili zakon, iz škodljivcev, sovražnikov, smo dejali: Belo morje morate s prekopom spojiti z Vzhodnim morjem.

Med desettisoči jih ni bilo malo, ki so razumeli veliki pomen tega dela, ki je bilo pred njimi, za državo. Telesno zdravi ljudje, ki radi premagujejo ovire in so vajeni tega, so dobili voljo, »da bi se pokazali«. Deroče reke in močvirja Karelije, polja in gozdovi, posejani z ogromnimi morenami, ki jih je nagromadilo elementarno delovanje ledenikov, nudijo dovolj tega, proti čemur se je treba boriti. Našli so se tudi ljudje, ki so že nekam blede slutili ves nezmisel boja človeka s človekom, boja, ki so ga bili prisiljeni bojevati zaradi vseh pogojev meščanskega bivanja, ljudje, ki so slutili nezmisel dela za kapitalizem, ki ustvarja bedo. V tej vojski so bili škodljivci. Nek šestdesetletni starec med njimi je dejal, ko so ga bili obsodili: »Če bi prišli interventi, bi se jim brez obotavljanja pridružil.« V preteklosti je izvršil mnogo zelo težkih tehničnih del, s čimer si je pridobil velik sloves in veliko premoženje. Obsojen je bil na deset let, preživel v taboru dve leti in je zapisal pamladi 1933 v svoji avtobiografiji:

»V gozdovih Karelije, v baraki tehničnih sodelavcev sem do umel, kaj je resnično delo... kaj je inženjer, ki ima za seboj vztrajno, podjetno delavsko množico, ki vé, kakšen je smoter njenih naporov.«

»...Mnogo filozofirati ne morem niti na stara leta. Misel, prevzgojiti ljudi v taboru z delom, je sila zdrava in sijajna. Kar se tiče njene praktične izvedbe, naj pripoveduje razen mene še tistih dva tisoč uradnikov, ki so bili izpuščeni dolgo pred potekom roka na našem odseku.«

Med ljudmi jih je bilo mnogo stotin takih, ki so se branili delati in so govorili: »Napravite z nami, kar hočete, delali pa ne bomo!«

Iz dolgega časa se jih je včasih lotila besnost, razbijali so pograde, drobili okna. Po takih uporih je prišel k njim kak »grozen

Ernest Toller:

PREDIGRA IZ DRAME „NASKOK NA STROJE“*

Westminsterska palača. Zborovalnica angleške zgornje zbornice.

Predigra je uprizorljiva s preprostimi sredstvi pred zastorom.

V sredini pult, za katerim sedi lord kancelar. Desno in levo sedeža za lorda Byrona in lorda Castlereagha. Ostali lordi v prvi vrsti gledalcev. Kraj prizorišča: Angleški parlament. Čas: 1815.

LORD KANCELAR: Zakonski predlog vlade: smrtna kazen za slehernega, ki razdira stroje. Predlog pri prvem čitanju z veliko večino sprejet. Prehajamo k drugemu in tretjemu čitanju. Lord Byron ima besedo.

LORD BYRON: Vam vsem je znano, dragi lordi, o razdiranju.

Delavci so osnovali zveze,
nastopali z nasiljem, netili revolte.
Odkod jim to početje?
Kdo je izpodkopal deželi blagor? —
Politika »veljakov«!
Politika roparskih vonj!
Politika junakov,
ki vaše knjige govore o njih,
politika, ki je postalo zlo za vse ljudi! —
Sleparstvo, oderuštvo, kraja in pohlep —
vse to se je razpaslo med visokimi
razredi kakor gnusna plésen.
O dragi lordi,
kdo bi se spričo tega čudil,
da neizmerno bedni delavci
pozabijo dolžnosti državljanov in — greše?
Podobno le poslanci še greše
po parlamentih dan za dnem.
In kakšna je razlika?
Visokemu zločincu znana so vsa sredstva,
da ogne se vsem zankam zakona.

* Opomba uredništva: Dne 1. decembra dopolni Ernst Toller svoje 40. leto. Drama obravnava znano zgodovinsko epizodo, ko so delavci napadali stroje, ker so (v zmoti) videli v njih povzročitelje svoje bede in trpljenja.

Le delavec se pokori za greh,
 ki ga je vanj prisilil glad... glad!
 Stroji so mu vzeli delo,
 stroji so pehnili ga v propast,
 v njegovem srcu je kričal upor:
 Narava hoče, da živimo vsi!
 Narava noče, da peščica bogatí,
 a druge lakota mori.
 In delavec je bil voljan,
 da bi ledine preoral,
 samo lopata ni bila njegova!
 Beračil je. Je na Angleškem kdo
 prišel s predlogom: Olajšajmo mu bedo?
 Obup ga v brezno slepih je strasti pognal.
 In temu ljudstvu, dragi lordi, pravite svojat,
 in vpijete: Posekajmo pošasti glave,
 pobesimo vse vodje! —
 Kjer je potrebna milost, si želi režim krvi.
 Ni bolj nespametnega sredstva kakor meč!
 Pa si oglejmo, dragi lordi, to svojat.
 Svojat vam orje polja,
 svojat so vaše služkinje,
 svojat mornarji in vojaki,
 svojat je tista močna roka,
 ki ž njo lahko kljubujete sovražnikom —
 in ki bo kljubovala tudi vam,
 če boste zbičali jo v slepo pot obupa.
 Še eno dovolite naj povem:
 za vojne vaša mošnja je bila vsekdar odprta.
 Le del denarja, ki ste ga »človekoljubno« prepustili
 tuji državi za vojno,
 ko se nahajala je Portugalska v vojni stiski...
 le del denarja bi zadostoval,
 da bi domačo bedo omejili
 ter nas odrešili prijaznosti večal.
 Na Turškem sem bil priča silne despotije,
 nikjer pa take bede kakor na Angleškem,
 ki se krščanska imenuje. —
 In kaj je vaša medicina? Smrtna kazen!
 Koren-lečen vseh velikih sleparjev,
 ki se gostijo na račun držav.
 Kaj ni že vse preveč krvi na zakonih?
 Naj kri preliva se dotlej,
 da bo v nebo kričala po osveti?
 Je smrtna kazen medicina proti gladu in obupu?
 Vzemimo na primer, da — dragi lordi —
 sprejmete smrtno kazen. Oglejte si moža,
 ki ga vaš zakon tira pred sodnika.

Izmogzan od gladu in od obupa otopen
 prezira to življenje, — ki po vaši je cenitvi
 manj vredno kakor stroj za nogavice.
 Nasilno ločen od žene in ločen od otrok,
 ki ni jim mogel zaslužiti kruha (in vendar bil bi rad!),
 stoji obtožen pred sodnikom.
 Kdo ga obsodil bo na smrt?
 Dvanajst poštenih? . . . Nikdar!
 Postavite dvanajst morivcev za porotnike,
 in rablja, dragi lordi, naročite za predsednika sodišča!

(Med govorom so se lordi ironično posmehovali. Klici: Hura!)

LORD KANCELJAR: Lord Castlereagh ima besedo.

LORD CASTLEREAGH: Slišali ste, dragi lordi,
 besede tega častivrednega gentlemana.
 Govoril je kot pesnik, ne državnik.
 Poet naj piše drame, kuje verze,
 politika pa je obrt železnih mož.
 Zavzemati se za svojat,
 to je pač pesniška slabost.
 A za državnika velja samo načelo gospodarstva.
 Uboštvo pa je večni zakon in po božji volji.
 Sočustvovanje v parlamentu je odveč.
 Župnik Malthus nam je razodel: Stotisoče
 preveč živi jih na Angleškem.
 Narava odpoveduje hrano tisočim.
 Grozot smo priče.
 To je orožje božje, ki se mu
 bogaboječje moramo pač pokoriti.
 Kar prebivalstva je preveč,
 iztrebijo ga vsako leto vojna, beda
 in zločin.
 Mar naj naravni se postavi, dani od boga, upremo?
 S tem bi uprli so morali!
 Sprejmimo predloženi zakon,
 izvajajmo ga z vso strogostjo.
 Če bi podpirali uboge,
 bi jih vzpodbujali k ploditvi!
 A revno ljudstvo na Angleškem se n e s m e množiti!
 In vsaka pot je prava, da le temu smotru služi —
 v kolikor je pač nra vstvena in v skladu s cerkveno postavo,

Medklic LORDA BYRONA: Otroci pa naj umirajo za lakoto!

LORD CASTELEREAGH (lordu Byronu):
 Razumem vašo lepo gesto, častivredni lord.
 A kot državnik odgovarjam hladno:
 Čim več otrok bo vzela smrt,
 tem večja sreča za bodoča pokolenja.

Preveč ljudi imamo, velecenjeni poet.
Najlepše čuvstvo
ne more izpodbiti teh besed.

LORD CASTLEREAGH (se obrne k ostalim lordom):

Predvsem pa prosim, častivredni lordi,
na eno mislite:
Blagor kraljevine je v nevarnosti!
Odkrili smo zaroto proti redu, proti miru!
Ta zakon je le davek na oltar pravičnosti!
Poet naj le čuvstvuje,
državnik pa pozna samo številke in razum.

(Lordi pritrujejo. Vzklikajo.)

LORD KANCELAR: Govorniška lista je izčrpana. Zaključujem debato. Glasujmo! Kdo izmed častivrednih lordov je za zakon?

(Vsi lordi, razen lorda Byrona, vstanejo.)

LORD KANCELAR: Kdo proti, prosim.

(Lord Byron vstane. Krohot.)

LORD KANCELAR: Eden. Zakon sprejet. Sejo preložim na jutri.

(Oder zatemni.)

(Prevedel Mile Klopčič.)

A. Kovač:

DR. ANDREJ GOSAR PROTI KARLU MARXU

(Konec.)

Povrnimo se iz malomeščanstva v čisti kapitalizem. Na str. 278 (cit. »Čas«) piše dr. Gosar: »... stvarno ne gre samo za to, da dobi delavec polno vrednost svojega produkta« (kakor si dr. Gosar predstavlja tudi Marxovo vrednostno teorijo), »marveč je še mnogo važnejše, da dobi najmanj toliko, kolikor potrebuje za primerno preživljanje samega sebe in svoje družine.« To je pa resnični osnovni zakon o vrednosti delovne sile v kapitalizmu, ki ga je odkril in formuliral — Marx! In gospodarski mehanizem kapitalizma z neumiljeno vestnostjo skrbi za to, da delavec v kapitalističnem, na višini družbeno povprečne produktivnosti stoječem obratu ne dobi več kakor to, kar je »važnejše«. In če delavski razred kot celota ne bi dobival »važnejšega«, se ves produkcijski proces ne bi mogel vršiti, ker ne bi imel svojega najvažnejšega »priveska« (Marx, op. cit. str. 145—146) — delovne sile; z izvenekonomskimi sredstvi je pa poskrbljeno tudi za to, da se obdrže in vzdržujejo brezposelni delavci kot rezervna armada za poznejše razširjenje kapitala in za novo konjunkturo (prim. Potterjeva jadikovanja proti izseljevanju brezposelnih v londonskem »Timesu«, cit. v »Kapi-

talu« str. 147), zlasti ker ta armada tlači mezde od »važnejšega« na še »najvažnejše«.

Pri tem »važnejšem« pa nam — namreč: »nam« srednjim in velikim kmetom, obrtnikom in malim,, zaostalim kapitalistom ter njihovim delavcem, ki smatrajo, da je njihova moralna dolžnost podpirati svojega dobrega kapitalista kot kapitalista, ne samo kot človeka (prim. Marx op. cit. str. XVI, 2. odst.) — »teorija o nekaki objektivni menjalni vrednosti dobrin... zopet nič ne koristi. Nasprotno, kdo jamči, da bo taka, objektivna, in, recimo še, po delu določena menjalna vrednost in cena produktov resnično zadoščala za primerno preživljanje delavcev? Nihče! V dobrih podjetjih bi delavci po tem pravilu zaslužili dovolj in morda še več nego potrebujejo za primerno preživljanje, v slabih podpopovprečnih pa manj, tako da ne bi mogli človeško živeti.« (»Čas« cit., str. 278.) — Dejstvo je pa, da slabim podjetjem res trda prede. Kakor ne more bajtarju, ki bi hotel kupiti traktor, trgovec radi svoje »socialne čutečnosti« znižati cene traktorja, kajti traktor ima na trgu že svojo določeno objektivno menjalno vrednost, kjer je blago in predstavlja v sebi določeno množino popredmetenega človeškega dela, določeno količino delovnih ur ali izplačanih mezd ali uporabljenih življenjskih potrebščin onih, ki se edino z njega izdelovanjem začeni od pridobivanja železa, premoga do končne izdelave in transporta preživljajo, prav tako na našem ljubem blagovnem »trgu« tudi delavec iz slabega podjetja ne more dobivati ceneje moke, krompirja, soli, sladkorja, čevljev, blaga, itd. in mora zahtevati od svojega podjetnika družbeno potrebno protivrednost svoje delovne sile, brez ozira na to, ali ga podjetnik zaposluje pri družbeno zaostalih strojih, morda celo pri starih »patriarhalnih« germanskih statvah ali kolovratih z gosposvetskega polja, brez ozira na to, koliko bo podjetnik za tiste, s kolovratom in statvami šele v enem mesecu (namesto v dve urah z žakardom) izdelane tkanine na trgu dobil. Razredni boj delavcev za družbeno potrebno protivrednost svoje delovne sile je tisto, kar kapitalista ovira pri pridobivanju dobička z enostavnim brezmejnim podaljševanjem delavnika in z večnim zniževanjem mezd pod vrednost delovne sile, temveč ga sili da kuje in tuhta in uvaja vedno bolj produktivne delovne metode, boljše stroje, ki mu nekaj časa nosijo ogromen posebni dobiček (glej »Knjiž.« str. 420, tudi str. 264.) Na ta način se produkcija razvija na vedno višjo stopnjo podružbljenja, kar gre roko v roko s propadanjem malih, manj produktivnih obratov, pri čemer so zdaj prišli na vrsto tudi kmečki obrati, in s koncentracijo in centralizacijo velekapitala (Marx, op. cit., str. 163—165) v rokah vedno manj številnih posameznih kapitalistov na eni strani; in po drugi strani absolutno in relativno narašča število proletariata z vedno večjo nadlogo »revščine, delovnega trpljenja, sužnosti, brutalnosti in moralnega ponižanja« (istotam, str. 178). To se vrši že čez sto let in tudi pred našimi očmi — kot živ dokaz resničnosti teorije o vrednosti blaga in delovne sile in večvrednosti.

Malomeščan in nezavedni delavec vidita v tem samo negativno stran in radi tega proklinjata kapitalizem in ga obsojata, tako kakor ga papež obsoja v svoji okrožnici, katere jedro je pogrevanje malomeščanske vrednosti »dela«. Toda ta bič kapitalističnega razvoja ima svojo pozitivno, solnčno stran, svojo zgodovinsko misijo, za katero je malomeščan slep in gluha, ker je »mirni razvoj« pač zvezan z njegovim poginom. Pozitivna stran je v tem, da se istočasno s tragičnim propadanjem malega obrata »razvija kooperativna oblika delovnega procesa na vedno višji razvojni stopnji« in vrši »uničenje in spremenitev osamljenih in raztresenih produkcijskih sredstev v družabno koncentrirana« (»Kapital«, str. 199), vrši se vedno tesneje podružbljenje dela (Vergesellschaftung der Arbeit). Tega procesa se na trgu stoječi dr. Gosar sploh ne dotakne. Ker je pa to za naš predmet bistvene važnosti, bomo tu podružbljenje kolikor mogoče enostavno naslikali, ne glede na posamezne socialne formacije, skozi katere je ta proces šel.

*

Človeško delo ni bilo nikdar popolnoma individualno. V starodavnosti je bilo razdeljeno med člane rodbine, skupnosti, zadruga. V tem obsegu je bil vsakdo bolj ali manj svoj lasten poljedelec, tkalec, krojač, strojar, čevljar, zidar, tesar, mizar. Toda na določeni stopnji naraščanja prebivalstva ta način ni mogel več družbe preživljati in delo se je moralo razdeliti po poklicih; nastala so samostojna rokodelstva, kar je omogočilo, da so posamezni izdelki bili dvakrat, desetkrat hitreje narejeni. S tem pa ne smemo reči, da se je delo »individualiziralo«, da je postalo samostojno, neodvisno. To je le videz. Ne smemo namreč gledati na formalnost, na zunanost, temveč na vsebino, na namen dela, in potem bomo videli, da je prav s tem delo zadobilo povsem družben značaj: krojač ne dela celo leto oblek za sebe, čevljar ne izdeluje čevljev za sebe, mizar ne izdeluje mrtvaških krst za sebe, tkalec ne dela plenice za sebe, dimnikar ne ometa celo leto samo svojega dimnika, mlinar ne melje le za sebe in poljedelec ne prideluje pšenice samo sebi, temveč za sebe, za čevljarja, ki mu da čevlje, za mizarja, ki mu napravi stole in krste, za tkalca in tako dalje — drug dela za drugega in s tem po ovinku dela zase. Nastala je družbena delitev dela, ki se je vedno bolj cepila, in delo se je vedno bolj podružbljalo v okviru vasi (kjer je čevljar delal najprej le za znane odjemalce v vasi, od časa do časa) potem v okviru okraja, dežele, vsega naroda, kontinenta (Bač'a dela za neznan trg) in končno vsega sveta. Družba postaja na ta način vedno večja delovna zajednica, toda ne organizirana, kakor smo jo naslikali v II. pogl., in to je takozvano »narodno« in »svetovno gospodarstvo«, čeprav se vrši samoniklo, a narhično, in ne da bi se ga udeleženci sami zavedali, toda ono obstoji. Samo moderni individualni ali socialni subjektivist s trga in gospodareči človek zamore kakor dr. Gosar odkriti, da »narodnega«

gospodarstva ni, če se ne vrši zavestno. (Dr. Gosar, »Socialna ekonomija« str. 5. Če se dr. Gosar pri tem sklicuje na Buharina, ga ni prav razumel.)

Kakor hitro nastane opisana anarhična delitev dela med samostojnimi, svobodnimi producenti, ki so absolutni lastniki svojih produkcijskih sredstev in svojih, za sebe neuporabnih izdelkov, katere dan za dnem delajo le za trg, da se preživljajo, je »dobrina« z dobila obliko »blaga«. To družbeno pogojnost moramo imeti vedno pred očmi, če hočemo razumeti, kaj je blago in vrednost, ki z blagom nastane in prestane.¹

Ko se je enostavna rokodelska produkcija spremenila v kapitalistično, je podružbljenje dela bistveno napredovalo. Prej je posamezno blago bilo proizvedeno oziroma iz sirovine predelano v produkte po enem človeku. Zdaj pa gre isto posamezno blago (prim. »Kapital« str. 71 — izdelovanje kočij, str. 72 — izdelovanje papirja, črk, str. 75—6 — ur, str. 77 — šivanke, str. 78 — steklenic) skozi zaporedne ali skupne roke večih delavcev oziroma enega samega celokupnega delavca. To skupno delo je omogočilo (prim. »Kapital« str. 92) nastop stroja, ki sploh zahteva več ljudi okrog sebe. Delo je postalo zdaj tudi vidno družbeno, in podružbljenje se vedno bolj stopnjuje: Preden je suknja izdelana in jo kupec dobi iz trgovčeve roke, je šla že skozi roke onih, ki sejejo bombaž v Ameriki — oziroma ki so izdelovali sejalne stroje in delali sirovine za nje; onih, ki ga prepeljejo v Evropo oziroma ki so izdelali ladje; onih, ki bombaž spredejo v predilnici, tko, šivajo obleke; onih, ki dobavljajo stroje za predilnice in tkalnice in šivalne stroje, ki kopljejo in vlivajo železo za stroje — skozi desetisoče rok.

Z nastopom kapitalizma je, kakor smo videli, nastalo v produkciji blaga notranje nasprotje: nasproti anarhiji v okviru cele družbe je podružbljenje dela v vsakem posameznem podjetju vidno in organizirano. V predilnici na primer je zaposleno več sto delavcev; kurjač dela svoje, strojnik svoje, elektrotehnik svoje, mehanik svoje, delavci v češljalnici, kardirnici, predilnici, cvirnici, apreturi, skladišču spet vsak svoje; toda vse delo, vsi oddelki so znotraj obrata med seboj organizirani, pod strogo centraliziranim vodstvom — vendar podjetje kot celota prav tako kot prej posamezni rokodelec, kot neomejen lastnik proizvodjalnih sredstev in produkta, producira blago, ki pride s svojo menjalno vrednostjo na trg. Znotraj kapitalističnega obrata pa posamezen delni delavec, ki opravlja samo eno opravilo, »ne producira blaga«

¹ Pravilno je J. Brilej podal problem produkcije v »Besedi« II/2 v članku »Marksizem — absolutna zmeta?« Če dr. Ušeničnik (cit. »Cas«, str. 284-5) tako postavljanje problema proglašaja za nemarksistično, potem ne pozna bistva marksizma in teorije vrednosti, in ni razumel prvega poglavja »Kapitala« in tretjega dela »Anti-Dühringa«, kolikor je to bral. Brilej je samo izpustil podarek, da je vrednost tista, ki v kapitalizmu samem razvija produkcijske sile na vedno višjo stopnjo.

(Marx, op. cit. str. 83, podčrtali mi), temveč le navaden delni izdelek. Kakor hitro se produkcija blaga posploši, razvije in dobi svojo najpopolnejšo obliko — kapitalistično obliko, se v tej produkciji sami in sicer najprej v malem obratu, potem v vedno večjem veleobratu, koncernu, trustu — dialektično razvije in veča kal nasprotja, n e g a c i j a produkcije blaga, njena antiteza: produkcija izdelkov za znano, določeno p o t r e b o. Ta antiteza v sami produkciji, ki nastane z nastopom kapitalizma, je nastala potemtakem prej, nego sta Hegel in Marx »skomponirala« svojo »dogmatično« dialektiko.

Ameriški avtomobilski koncern — za katerem nemški in francoski ne zaostajata mnogo — proizvaja vse sam, kar rabi za avtomobil: ima svoje rudnike premoga, svojo produkcijo rudniških potrebščin (strojev, stebrov, vagonov, železnic itd.); svoje rudnike železa, svoje livarne, svoje tovarne strojev, svoje plantaže gumija, svoje gozdove, svoje papirnice z lesom iz svojih gozdov, steklarne, elektrotehnične tovarne, delavnice za avtomobile, svojo prodajno organizacijo (razni drugi trusti imajo celo svoja prometna sredstva, svoje železnice), skratka vse, kar je treba do zadnjega sestavnega dela od sirovine do končnega izdelka; razen tega ima nadalje svoje kolonije-naselbine za uradnike in delavce, konzume za delavce, svoje bolnice, zdravnike, šole, zavarovalnice, banke itd. Znotraj podjetja vlada izredna organizirana in razčlenjena delitev dela, ki se razteza v trustu čez vso državo, čez več držav, včasih po vsem svetu na Ameriko—Mehiko—Egipet—Indijo; znotraj podjetja desetisoči in stotisoči delavcev ne proizvajajo blaga, temveč izdelke v natančno določeni količini, iz katerih se po načrtu sestavljajo avtomobili za končno določeno potrebo celega trusta, — ki jo z izredno vestnostjo in natančnostjo, točnostjo in brzino raziskujejo in ugotavljajo celi bataljoni statistične birokracije — v zasmeh profesorjem, ki še danes proglašajo nemožnost in mrtvilost socializma, češ, da bi zbirokratiziral in s tem onemogočil vse gospodarsko življenje.² In strašno: delo trustovih delavcev in uradnikov se celo — »meri«, slično, kakor se meri delo v malem kapitalističnem obratu po času, sicer ne z »velikimi mukami«, temveč z ogromnim tehničnim aparatom, s posebnimi urami, kinematografi, inženjerskimi oddelki, na enoten način od Detroita do Berlina. Izmerjena je vsaka kretnja,

² Pri obravnavanju prve etape kapitalizma, manufakturnega (ročnega, brez strojnega) obrata pravi Marx: »Ista buržoazna zavest, ki manufakturno delitev dela, dosmrtno vezanost delavca na detajlno opravilo in brezpogojno podredivost delnega delavca kapitalu proslavlja kot organizacijo dela, katera veča njegovo produktivno moč, — ta ista buržoazna zavest zato prav tako glasno denuncira vsako zavedno družabno kontrolo in urejevanje družabnega produkcijskega procesa za poseganje v nedotakljive lastnikove pravice, v svobodo in samoodločbo, ki jo naj ima »genialnost« individualnega kapitalista. Zelo značilno je, da vsi navdušeni slavilci tovarniškega sistema ne znajo proti vsaki splošni organizaciji družabnega dela povedati nič drugega, kakor da hoče spremeniti vso družbo v tovarno.« (Op. cit., str. 82.)

ali ni izgubljeno preveč časa, in vsaka sekunda je takorekoč posebej plačana, in sicer po povprečnemu delu in ne po mukah in po zabavi in veselju posameznika. Dalje: pri mezdah samih ne igra nobene vloge, ali je ena plantaža, en rudnik produktivnejši od drugega ali ne, ali napravi mala brusilnica I manj kakor velika brusilnica II — delavci, tako kakor čuvaji, uradniki, zdravniki so v vseh oddelkih plačani po enaki časovni ali na podlagi te izračunani akordni postavki (strašno! ne da bi eksistirale nerentabilnostne doklade!), ker znotraj podjetja nihče ne izdeluje blaga, temveč so vsi sestavni, enaki člani enega samega velikega delavca-trusta, ki kot en sam producent izdeluje blago, in enako razdeli svoj izkupiček, kolikor ga odpade na »mezdni fond«, ker so znotraj trusta vsi enako potrebni in morajo dobiti toliko, da se preživljajo, sicer se delo v trustu ne bi moglo vršiti. Če je manj produktivna brusilnica I odveč, ji ne dajo »carinske zaščite« napram brusilnici II ali posebne »doklade«, temveč jo enostavno zapro in s tem ni ustavljena produkcija celotnega blaga — avtomobila. Trust sam radi tega ne pogine, kakor bi poginil samostojni rokodelc. (In če ne bi bili v kapitalizmu, bi se dotični delavci lahko namestili v brusilnici II, kjer bi z ostalimi skupaj lahko toliko manj delali.) Delavci ne v eni ne v drugi brusilnici ne tvorijo samostojnega obrata v podjetju, da bi brusili za negotovega odjemalca na trgu, da bi kupovali nebrušene železne dele od kovinarjev in brušene prodajali sestavljalcem avtomobilov. Mojster, ravnatelj, prodajalec, advokat, zobozdravnik je za ves teden prav tako plačan, če oddelek dela ali ne, če prodaja ali ne, če ima trust tisti teden kak proces ali nobenega, če zdravnik izdere 500 zob ali nobenega — kakor državni železničar, če prešči pne na dan 1000 kart ali 100.

Ta organizacija produkcije v posameznem kapitalističnem podjetju, ta resnična antiteza je tisto, v čemer je Marx videl materialno podlago socialistične produkcije, toda samo materialno podlago, ki jo teza ovira. Tak moderni koncern še davno ni socializem — ne le zato, kakor bi dejal malomeščanski socialist, ker so njegovi delavci z uradniki vred samo mezdni delavci, da je delovna sila navadno blago, ker delavci niso skupni lastniki produkcijskih sredstev in produkta, ker med družbeno produkcijo in privatnim prilaščanjem obstoji protislovje, temveč tudi ker trust brez ozira na način prilaščanja ne obsega vse družbe, ker celokupni trust izdeluje blago, za trg namenjene izdelke, ki so edina »dobrina«, edini vir dohodkov trusta. Trust je prav tako odvisen od trga, kakor svojčas mali podjetnik in rokodelc. Vsak čas se lahko dvigne proti njemu drugi trust.³ Trustovo blago se težko ali sploh ne more prodajati, trust začne hirati, propadati, začne se odpušcanje delavcev — delovna sila je še vedno blago! — ki po-

³ Najlaže je to v kemični industriji: par majhnih iznajdb ali nekaj novih najdišč in cela vrsta dosedanjih orjaških podjetij ne more konkurirati, je uničena. Če se pridobivanje dušika iz zraka poceni, propadejo čilski rudniki solitra in mnogotere industrije umetnega gnojila.

stanejo brezposelni in ne morejo kupovati več življenjskih potrebščin drugovrstnega blaga — kar privede do kriz v drugih podjetjih. Neglede na to povzroča medsebojna konkurenca med podjetji, med koncerni vedno večjo produkcijo premoga, železa, strojev, bombaža, volne, kar gre koncem koncev le v vedno večjo produkcijo konzumnih predmetov — obleke, čevljev, pohištvev itd., včasih tako veliko, da bi presejala ne le plačan konzum, temveč tudi brezplačno razdelitev na višini življenjskih potrebščin delovne sile, tako da je zastoj spet tukaj! Če tak trust propade, je posledica mnogo večja kakor prej, ko en sam rokodelec, en sam čevljar v vasi ni mogel prodati blaga, ko je samo on dela! zastonj, ko samo on ne more izkupiti blaga v življenjske potrebščine, ko je kriza omejena samo na njega.⁴ Čim bolj napreduje kapitalizem, čim bolj »se vsa produkcija steka v en sam družben produkcijski proces, dočim vsako posamezno produkcijo opravljajo posamezni kapitalisti, od katerih svojevoljnosti je ta produkcija odvisna in katerih privatna lastnina ti produkti postanejo, potem prihaja oblika produkcije v nepomirljivo nasprotje z obliko prilaščanja.« (»Književnost«, stran 179.) Med tezo in antitezo prihaja do vedno večjega nasprotja, ki dobiva izraza v krizah.

*

Engels je v Anti-Dühringu pokazal, kako to nasprotje med organiziranim in neorganiziranim izvira iz temeljnega protislovja kapitalistične produkcije blaga, protislovja med družbeno produkcijo in privatnim prilaščanjem, ki je nastalo s postankom kapitalizma. Tudi ni bilo drugega izhoda takrat, ko je iz rokodelske urarske delavnice nastal manufakturni obrat s celo vrsto delnih delavcev. Mojstri se niso hoteli združiti v produktivno zadrugo, kjer bi vsi skupaj izdelovali ure, tkali platno itd., kjer bi vsak imel svoje delno opravilo. Predvsem niso še nikdar prej v življenju videli kooperacije, drugič se pa niso hoteli združiti, kakor se naši kmetje v eni vasi ali kaj še v večih vaseh skupaj ne morejo zediniti, da bi podrli vse meje, uvedli skupno lastnino zemlje, traktorje in kombajne in bi v enem predelu, ki je sposoben bolj za žito, sejali žito, v drugem le koruzo, na tretjem bi pustili travo za seno ali za pašo; tako obdelovanje s strojem, ki že od vsega početka zahteva kolektivno delo na enotnih velikih predelih, bi prodrlo staro privatno lastnino. Od te se tudi stari mojster ni hotel in ni mogel ločiti. Da bi šel ponosni tkalec Schulze v zadrugo z ničvrednim Müllerjem ali z Leimom, ki ima opravljivo ženo, ali z Winklerjem, ki ne pozna nobenega reda, s Fischerjem, ki bi samo lenuharil in hotel največ dobiti? Kako bi si mogli skupaj brez preprirov uravnati delo in prodajo, kako bi uporabljali brez preprirov eno in isto orodje zaporedoma? Ne, Schulze hoče ostati samostojen mojster, dasi takrat še ni bilo profesorjev ekonomije, ki bi teoretično podpirali njegovo individualno »inicijativo«. Tako se je zgodilo, da

⁴ Prim. »Književnost«, str. 1761

je takrat, ko so se povečale potrebe in jim stara rokodelska produkcija ni bila kos, šel samo goli in svobodni delavec delat k bogatemu trgovcu, ki je lahko dal velike delavnice za več ljudi skupaj in pozneje tudi drage, ogromne stroje, in na ta način je nastala kooperacija (skupno delo) v obliki kapitalistične manufakture in kapitalistične veleindustrije, kjer je bil lastnik obrata kapitalist, ki si je prisvajal tudi produkt; ta kapitalist oziroma ta sistem je delavca potem »discipliniral« k družbenemu delu in skupnemu uporabljanju strojev.

In kaj se je zgodilo z »individualisti« — mojstri? Polagoma in dobesedno so poginjali,⁵ kolikor se niso hoteli odpovedati samostojnosti, privatni lastnini in vstopiti kot »disciplinirani« mezdni delavci v kapitalistični obrat — kar se nadaljuje še danes —, ker ni bilo »radikalnih« »doklad«; sicer bi še danes delali le s starimi kolovrati, statvami, ročnimi kladivi, in vprašanje je, ali ne bi bila najmanj polovica človeštva danes vsled »p o d produkcije« (ne »nadprodukcije«) gola in brez strehe in brez skorje kruha.

Z razvojem podružbljenja dela je discipliniranje toliko napredovalo, da kapitalistom popolnoma odpade celo vodstvo, ki ga prevzamejo delovodje in ravnatelji; »zadružne tovarne«⁶... »so dokaz, da je postal kapitalist kot funkcionar produkcije odveč« (Marx, op. cit., str. 316.)

Dalje se je samo podružbljenje dela v kapitalistični obliki razširilo že na malone ves svet. S tem se je pa razširila ista »disciplina«, ista ideologija na ves svet, na vse narode. Še pred vojno je rasist profesor Gustave Le Bon v knjigi »Psihologični zakoni razvoja narodov« — ki jo je seveda dr. Ogris šel prevesti za vzgojo naših malomeščanov — poudarjal narodnostne razlike in nemožnost internacionalizma.⁷ Toda ko se je kapitalizem »doktri-

⁵ »Svetovna zgodovina ne pozna strašnejšega prizora, kakor je bilo postopno, na desetletja zategnjeno in 1838. končno zapečaćeno propadanje angleških tkalcev bombaža. Mnogo jih je pomrlo od lakote, mnogo jih je dolgo časa z družinami životarilo pri 2½ penijev na dan (cca. 3—4 Din, A. K.). Nasprotno so angleški stroji za bombaž akutno učinkovali na Prednjo Indijo, katere generalni guverner od 1834. do 1835. je ugotovil: »Revščina skoraj nima primera v zgodovini trgovine. Kosti tkalcev bombaža belijo ravnine Indije.« (Marx, op. cit., 125.) Tak je tako zvani »mirni« razvoj.

⁶ Ki so nastale šele v času razvite kapitalistične produkcije, ki so pa kot celota navaden producent blaga, mali podjetniki in kot take daleč zaostajajo za moderno veleindustrijo ter morajo izginiti.

⁷ Po Le Bonu si delavec vsakega naroda drugače predstavlja socializem. Za nemškega je socializem krčma, kjer se dobi po mili volji kislega zelja in klobas in piva zastoj (op. cit., str. 102). Zdi se, kakor da Le Bon ni nikdar videl tovarne znotraj; zato so njegovi zakoni v praksi toliko vredni kakor krčmarska politika. Naši kulturni delavci se v veliki meri od Le Bona nič ne razlikujejo; vidijo delavca le, kadar v beznicah pijejo z njim bratovščino, ali pa ko steza roko po napitnini in se klanja z »Zdravo!« Drugačnega delavca kakor tak ne stvor, posebejlo protislovje med proletarskim položajem in meščansko ideologijo, kakršnega oni s a m i vzgajajo, si ne znajo predstavljati. In ni čuda, ker zaveden delavec noče nikdar priti z malomeščani in z »inteligenco« v dotiko, ker to popolnoma pravilno smatra pod svojo častjo.

narno« razširil skoro na večino sveta, se je socialna struktura vseh narodov izenačila in ž njo se je — v posmeh reakcionarnim teorijam o posebnostih in nespremenljivosti oziroma tisočletni stabilnosti posameznih ras — se je točno po »dogmi« historičnega materializma izenačila ideologija pri vseh narodih kakor čez noč. V knjigi »Das erwachende China« piše K. A. Wittfogel (navajam po spominu), kako so še leta 1912. brezposelni in slabo plačani kitajski delavci nosili po shanghajskih ulicah malike in bobnali proti hudim duhovom; danes, po 10—15 letih isti kitajski delavci, ki delajo v ogromnih tekstilnih, metalurgičnih tovarnah in rudnikih, katerih lastniki so deloma Kitajci, deloma pa isti delničarji in industrijski kralji kakor imajo ameriške, nemške in angleške tovarne, delavci, ki so člani istih internacionalnih združenj kakor njihovi nemški in ameriški tovariši, demonstrirajo po shanghajskih ulicah z istimi parolami kakor oni v Ameriki in Angliji.⁸ Dočim so stari evropski rokodelci imeli vsak svojega svetnika, je religija evropskega kapitalista, ki ima opravka in skrbi z neznanim, negotovim trgom, — abstraktni bog, in ista je danes religija kitajskega in japonskega kapitalista. Istotako tam propada malomeščanstvo in pojavljajo se točne, čeprav samonikle kopije evropskega fašizma. In istotaka kakor v Berlinu, Leipzigu, Parizu je idealistična filozofija in subjektivistična ekonomija profesorjev v

⁸ Čitatelj naj nam dovoli nekaj ilustracij, ki so si na las slične Marxovim iz položaja angleškega proletariata in ki pričajo, kako kitajski proletarec živi, dela in zato tudi misli istotako kakor evropski — kljub tisočletni budhistični in konfucijevski tradiciji: Delovni čas v Shanghaiju je normalno 12—13 ur; nedelj in praznikov ni niti krščanskih niti kitajskih; za takega, ki je vedno pri delu, sploh ni treba velikih mezd; življenjski minimum je 12 mark mesečno za najrevnejšo družino, mesečno pa dobiva delavec 15 M, rikše 8 M, žene 3—4, otroci nič, razen male odškodnine staršem. V Shanghaiju je 33% ženskih delovnih sil. 22.500 otrok izpod 12 let dela v tovarnah, od teh mnogo izpod 6 let in ti celo v tovarnah žveplenk, ki so strupene, podnevi in ponoči, brez odmora za hrano, jedo stoje; četrt ure prej morajo priti za pospravljanje. V svilarnah se morajo otroci dotikati s prsti vrele vode; posebna komisija je ugotovila, da prsti sčasom postanejo rdeči, grdi, ni pa »mogla« ugotoviti, da bi se trajno pokvarili. — V tekstilnih tovarnah leže med hitrimi stroji košare z dojenčki in otroki. Utrujeni večji otroci leže po kotih, pokriti z odpadki bombaža; ko kdo stopi v oddelek, se zasliši žvižganje. — V drugi tekstilni tovarni je zrak vlažen od svile; vrata in okna so zaprta, v delavnici polno prahu, vlaken in klic v zraku. Delavci skoraj nagi in bledi, tako da jih je na cesti takoj spoznati. Vsi morajo spati, jesti in delati v tovarni. Dividende je potem 80% namesto 20%. — Ekistira prav taka korumpirana delavska aristokracija — predvsem železničarji, natakariji etc. — kakor v Evropi, ki tvori rezervoar za socialno-demokratske organizacije. — Ekistira orjaško delavsko gibanje, štrajka večsih po 250.00 delavcev za priznanje strokovnih organizacij, proti izprtju organiziranih, v politične svrhe — vse na isti način kakor v Evropi in Ameriki. — (Po izpiskih iz: Wittfogel, op. cit., izšlo okrog 1925.) — Marx je že 1850. pisal o kitajskem socializmu in je »doktrinarno« napovedal, da bodo angleški katuni privedli »dass älteste und unerschütterlichste Reich der Erde... am Vorabend einer gesellschaftlichen Umwälzung«, in je dejal, da bodo morda evropski reakcionarji na svojem begu v Azijo našli na Kitajskem zidu napisano: »République Chinoise, Liberté, égalité, fraternité.« (Republika Kitajska, Svoboda, enakost, bratstvo.) In kaj je nasprotno pisal Le Bon leta 1894?!

Bombayu, Calcutti, Buenos Airesu, Kairu, Pekingu, Tokiu: razni Rahatwalle, Li-Wungi, Nasaki-ji istotako dokazujejo in čutijo isto potrebo dokazovanja proti »dogmam« historičnega materializma, o katerem tam pred desetimi leti še ni bilo niti slišati. Toda prav s tem potrjujejo historični materializem.

Upamo, da nam bo čitatelj oprostil ta mali izlet iz dolgočasnega dokladarstva v razvoj »svetovnega gospodarstva«.

IV.

Poglejmo si zdaj, kako si dr. Gosar te različne zakone za različne družbe predstavlja v o b r n j e n i »dialektiki«.

»V rodbini ali rodbinski zadrugi, kjer živijo vsi njihovi člani zares ne posredno od lastnih, domačih pridelkov in izdelkov, je končno res edino, kar daje njihovim produktom neko gospodarsko vrednost, delo, ki so ga morali zanj žrtvovati. V menjalnem gospodarstvu... pa je stvar drugačna. Tu so stvari za nas vredne v dvojnem zmislu...« (»Čas«, str. 273/4, »Književnost«, str. 385/6), namreč kolikor nam koristijo in kolikor na trgu zanje dobimo.

V resnici je o b r a t n o. Šele v menjalnem gospodarstvu, kakor smo videli v II. pogl., kjer s a m o s t o j n i producentje menjavajo med seboj v s v o b o d n i delitvi dela svoje izdelke, — postanejo izdelki blago in dobe vrednost, katere podlaga je enaki delovni čas, kajti s prestankom zadruge niso začele padati že kar narejene »dobrine« z neba. V stari skupnosti pa ni produkt imel menjalne in — kar je na vsak način isto — nobene »gospodarske vrednosti«, ker ni bil blago.

Poslužimo se za silo primera, ki ga lahko opazujemo v sedanjosti: kmečke družine, ki živi in dela kolikor mogoče zase, ki je malo v zvezi s trgom. Stara skupnost je bila pravzaprav le povečana današnja kmečka družina. Vsi člani skupaj delajo, pri čemer jim nihče ne meri in ne nadzoruje dela, ker vsak čuti dolžnost do skupnega dela kot do svojega; vlada povsem druga morala, in vsakemu se vidi, ali res dela (kar pri posestniku materializiranega dela t. j. blaga, denarja, ni mogoče videti), in produkt dela skupaj uživajo — brez menjave. Mati in hčere ne menjavajo požetega žita z očetom in sinovi za pokošeno seno in zato znotraj družine nima ne žito ne seno nobene »gospodarske« in nobene menjalne vrednosti, ter je le navaden uporaben izdelek: žito je žito in seno je seno in nič več, pika (dokler ga ne peljejo na t r g). Če ženske pridelajo več pšenice, potem vsi skupaj več pojedjo ali dajo živali ali pa puste, da segnije, in drugo leto grejo obdelat manj; zaradi nadprodukcije pšenice nihče ne pogine, ker mati in hčere ne pridelujejo vsaka zase na svoji njivi pšenico-blago, ki bi jo menjavale z očetom in sinovi, tako da bi bile pri nadprodukciji v krizi, ker ne bi mogle vsega pridelanega blaga prodati in bi ena hči morda umrla od lakote, ker ne bi mogla realizirati, za-

menjati, »spraviti v promet« pridelane pšenice, ali bi pa morda polovico vse skupno šle požgat. Če bi ena hči imela sebi dodeljene njive in bi izumila posebna umetna gnojila in posebne sejalne in žetvene stroje, tako da bi enkrat več pridelala in enkrat ceneje prodala, bi druge hčere zavpile očetu: »zaščitite mojo industrijo-poljedelstvo« ali »dajte mi doklade«. Toda njiva ni od ene hčere, ampak od vse družine, in na njej ni delala samo hči in mati, ampak tudi moški, ko so orali in sejali in branali; pšenice, ki je več pridelane, več pojedjo in naslednje leto zmanjšajo površino, posejano s pšenico, ker je toliko ne potrebujejo. Morda je radi uvedbe teh novih gnojil in strojev vsem ženskam pri hiši treba polovico manj delati, tako da lahko porabijo prosti čas za zabavo in zato se šumnih strojev vesele in ne žaloste. Nikakor ne pride očetu na misel, da bi prepovedal umetna gnojila, stroje, zato, da bi se hčere enako mučile ves čas, kar morejo biti pokoncu; one niso delovna sila, da bi kljub povišanju produktivnosti dela morale po starem delati.

Blago, vrednost blaga in delo kot faktor vrednosti eksistirajo le v anarhični delitvi dela samostojnih producentov. Dr. Gosar si nikakor ne more zamisliti, da bi prav zato (glej naše II. pogl.) delo uravnavalo to, kar na trgu dobim, in meni, da bi se to vršilo o b r a t n o le tedaj, »če bi ljudi z zakoni in naredbami ter z oblastvenimi ukrepi, to se pravi s policijo, orožniki, sodnijo in kaznimi enostavno prisilili, da morajo kupovati samo določene vrste blaga in po določenih cenah.« (»Čas« cit. str. 280. Vidimo, kako mu vedno lebdi pred očmi vulgarna, malomeščanska vrednost »dela«.)

In tu se gospod profesor poslužuje dokaza, da tako »nasilno« uravnavanje ne more uspeti: maksimiranje cen med vojno (str. 280, slično v »Razpravah« dr. Gosarja, str. 37). Ti ukrepi pa niso uspeli zato, ker so bili sami v sebi protislovje: Če je temeljni gospodarski princip (anarhična) produkcija blaga, potem so vsi o r g a n i z a t o r i č n i ukrepi o menjavi blaga nesmisel. Kolikor so taki ukrepi o maksimalnih cenah itd. v okviru produkcije blaga v veljavi, so le v škodo onih, ki se jih drže in v korist kontrabantarjev in tistih, ki imajo večja sredstva za podkupovanje.⁹ Posledica je večja ali manjša premoženjska pregrupacija med posameznimi kapitalisti, med o s e b a m i. Pri prizadetih malomeščanih, ki imajo najmanj »odporne« moči, nastaja potem nazor, da je podkupovanje, korupcija, birokracija vzrok vsega zla, kar zabriše pravo, globljo sliko, da bi tudi brez tega podkupovanja itd., s čemer uganja fašizem svojo demagogijo, propadli mali obrtnik in mali kapitalist in da bi vseeno obstojala prav taka protislovja, nasprotja in krize v kapitalizmu. Pri »maksimiranju« med vojno

⁹ Upton Sinclair nam v svojih romanih, ki obravnavajo resnične dogodke, živo slika, kako so taki ukrepi v Ameriki še posebej v mnogostransko korist tistih, ki jih sami uvajajo. Primer: razne uredbe o zunanji trgovini, dalje prohibicija, ki je predvsem prišla v prid kinematografskim družbam in onim magmatom in visokim uradnikom, ki so se pečali z dobičkanosnim tihotapstvom.

je pač vrednost denarja padla, zaradi česar bi morale cene blaga rasti; maksimiranje cen bi pomenilo, da producent dobi za svoj produkt na trgu manj, kakor je blago vredno. Zato so blago skrivali, kar je povečalo špekulacijo in druginjo.

Po tem protislovnem zgledu zaključuje »dialektik« dr. Gosar: »Še vselej (sic!), kadarkoli je hotela kaka državna oblast (sic!) posegati v vse (sic!) podrobnosti (sic!) družabnega življenja ter ga enotno urediti in uravnati, je končno povzročila s tem le še večji nered, nego je vladal prej.« Prvič: Orjaško nasprotje med organizacijo produkcije v posamezni enoti in desorganizacijo v vsej družbi, ki se izraža v gospodarskih krizah, — to so podrobnosti, ali celo »vse podrobnosti«? Drugič: ali je družba ali družbena organizacija isto ali nekaj povsem drugega kakor država, na tem mestu s sociologom dr. Gosarjem ne moremo razpravljati. Tretjič: bile so, so in bodo družbe, ki uspešno uravnavajo svoje gospodarsko življenje, predvsem temelj — produkcijo; to so nekdanje skupnosti, stara fevdalna družba, do neke meje celo antična družba s sistemom sužnjev — v kateri ni bilo hiperprodukcijskih kriz —; take družbe so dalje velike kmečke družine, vsi kapitalistični obrati sami po sebi, in zlasti današnji orjaški koncerni, ki se raztezajo na več držav, na cele kontinente, in posegajo celo v marsikatero »podrobnosti« privatnega življenja svojih in drugih ljudi, sicer ne s podrobnim predpisovanjem privatnega življenja, pač pa s tem, da mu določajo meje, v katerih, in pota, po katerih naj se gibljejo podrobnosti, da na poseben način, s časopisi, kinematografi itd., vcepljajo čisto določeno »miselnost«. Dalje si dovoljujemo trditi, da je fašizem, ki to »miselnost« uravnava, navadno orodje teh monopolov.

In končno je zanimivo, da si dr. Gosar socializma ne predstavlja kot sedanji veleobrat, velekoncern, razširjen na vso družbo tako, da bi bila vsa družba lastnik in upravitelj produkcijskih sredstev (sirovin in strojev in zemlje), svoj lasten delavec in lastnik vseh produktov brez ozira na količino vsebovanega dela v posameznem produktu; nasprotno, on si ga predstavlja kot navadno blagovno produkcijo z velikimi in malimi podjetji, pri čemer bi se izenačevanje »dela« med »rentabilnimi« in »manj rentabilnimi« podjetji vršilo policijskim potom in prav tako tudi dodeljevanje »protivrednosti«. Zato bi se v takem »socializmu« res: ... »ta naravni proces« — namreč menjave in produkcije blaga — »skrivoma vseeno vršil. Kajti nemogoče je vsak dan znova nadzirati, ali res vsak je, oblači ali kakorkoli drugače uporablja ravno tiste stvari, ki so bile njemu namenjene ali dodeljene ... Zato vidimo, da n. pr. tudi boljševiki niso tega poskusili« (Str. 273). Kajti vsekakor pride spet do »blagovnega trga«!!

Toda navadna blagovna družba, kakor je današnja, je pač družba svobodnih producentov blaga, ki izključuje vsako nadziranje produkcije in konzuma blaga. Tudi ni tak nerešljiv problem, kaj bo počel delavec s svojo mezdo, ali bo res uporabil tistih

30 Din za jed in pijačo in stanovanje, ali za kaj drugega. Toda med produkcijo blaga in med produkcijo za potrebe je bistvena razlika, in tako tudi med njima odgovarjajočima družbenima strukturama in ideologijama. Samo gospodarčiči dialektiki si more predstavljati, kako takoj nastane »menjalno« gospodarstvo (pravilneje: produkcija blaga), če kak član take velike produkcijske družine svojo nakaznico za čevlje ali hlače zameni z drugim članom recimo za šila in kopita in šivanke — če jih bo sploh kje dobil — ter s takim pritrgovanjem po desetih letih ustanovi čevljarstvo delavnico in hoče konkurirati čevljarstvu trustu, ki bi bil najmanj desetkrat produktivnejši od Bate, ali da bi celo kupil tak trust ali petrolejski, žitni trust. Kam bo hodil prodajati svoje čevlje, če trga ni, če denarja ni, ali če mu sosed za njegov čevljarstvo napravljen v treh, štirih dneh, ne bi hotel dati niti pol žemlje, ker ga v konzumnem skladišču za nakaznico, da je delal, dobi zastonj? In čemu bi temu nezadostno »nadziranemu« človeku prihajale v glavo take budalaste misli, da bi ustanavljal svojo lastno delavnico, ko bi bil brez te mnogo boljše preskrbljen in ko bi imelo normalno produktivno delo v družbi največji ugled in bi mu bilo v veselje? Ker kmet v današnji družbi s propadom svoje kmetije pride v slabši položaj, med brezposelne v mestu, vidi v svoji lastnini ideal. Tako malo-meščanski sociolog obdrži isto psihologijo kmeta v kolektivistični produkciji, kjer kmet z zapustitvijo svoje kajže in pluga pride na boljše. Toda če bi bil tak »sociolog«, ki spada med one, kateri marksistom odrekajo poznavanje kmečke »duše«, malo globlji, bi videl okrog sebe, kako kmet prav rad že danes zapusti kmetijo kljub vsem svojim tradicijam, kadar le more, in veseli se vsak kmečki fant, ki gre študirat za »gospoda«, za advokata, v trgovino se učiti, ki gre v Ameriko v rudnik, če ima le dolarjev.¹⁰ Prvo je način, kako človek dela, kako se more preživljati, in na tem se oblikujeta morala in ideologija, katerih spreminjanje vidimo na lastne oči okrog sebe v samem kapitalizmu, kjerkoli imamo negacijo kapitalizma ali pa še preostanke stare družbe.¹¹

*

Če dr. Gosar zaključuje, kako se mnogi (pri tem misli predvsem na marksiste) vrednostne teorije »tako krčevito oprijemljejo kot nekake rešilne bilke«, mu moramo naglasiti, da mi napovedujemo o d p r a v o blagovne produkcije in s tem odpravo v r e d n o s t i, s čemer odpade tudi delo kot faktor vrednosti. Znanstveni socializem za razliko od utopičnega raziskuje, kakšne so stvari v realnosti, da lahko potem resnične gospodarske zakone izkoristi. Videli smo, da je Marx o d k r i l (ne: postavil) resnični

¹⁰ Glej »Književnost« str. 257! — Mi nasprotno trdimo, da samo marksist najbolj pravilno, najgloblje razume kmeta. Kako je meščanska sociologija površna in nezanesljiva, dokazuje njen polom v presojanju ruske kmečke duše od 1917. do danes.

¹¹ Prim.: N. Preobraženski, Moral i klasne norme, Zagreb 1926.

zakon o vrednosti in večvrednosti v kapitalistični blagovni produkciji, odkril je pa tudi njegovo že v resnici obstoječo negacijo, antitezo: produkcijo za potrebe. Z vedno večjim podružbljenjem produkcije se antiteza veča, jača in vodi k odpravi teze. Nositelj antiteze je proletarijat, ki je neposredni aktivni faktor produkcije ter nima interesa, da bi si pri tem zakrival oči, ker nima ničesar izgubiti; zato je on najnaprednejši, vodilni razred v družbenem razvoju in njegov vpogled v gospodarsko življenje, njegova teorija je najčistejša, najpravilnejša. Čim bolj raste obubožanje malomeščanske svojati delavske aristokracije, tem bolj se krepi nositelj antiteze.

Buržo in malomeščan, za katerega je blago fetiš, ki gleda na odnose med stvarmi namesto na delovne odnose med ljudmi, za katerega je blago in njega prodaja nekaj misterioznega, dohodek in posedovanje denarja nekaj nadnaravnega, ne more videti nobenega nesoglasja v delovnih odnosih med ljudmi, pravega vzroka in rešitve ekonomskih konfliktov; tak fetišist vidi samo n. pr. »grosse Not« (veliko stisko), v kateri se nahaja »deutsches Volk« (nemško ljudstvo) in čaka na rešitev od boga in voditelja; on je daleč za francoskimi utopisti, ki so ugotavljali »Elend aus Ueberfluss« (revščino radi preobilice), česar sploh ne vidi. Vidi le, da ni denarja in ni kupcev in ni zaslužkov in je popolnoma izgubljen. In v tej izgubljenosti ga samo mešajo vulgarni ekonomisti, katerih politična ekonomija po besedah nekega velikega Marxovega učenca (oziroma, ki je trdil, da vsa politična ekonomija od Marxa dalje) ni za nič drugega kakor za to, da vleče meščane za nos. V prejšnjem stoletju je proglasila svobodno konkurenco za večno in edino zveličavno. Toda »doktrinarna« akumulacija in koncentracija kapitala je privedla do monopolnega kapitalizma (kartelov, trustov, finančnega kapitala), kar se pravi, da je »staroslavna svobodna konkurenca s svojo latinščino pri kraju in si mora sama napovedati svoj očiten, škandalozen bankerot« (Engels v »Kapitalu«, str. 324). Vulgarna ekonomija pa zdaj neženirano »proučuje« monopolni kapitalizem in zaključuje, da bo ublažil in odpravil krize in privedel do pravega demokratičnega raja na zemlji. In kadar ga kriza udari po nosu, takrat tak ekonom ne udari sebe po glavi, temveč proglasa nemoč človeškega spoznavanja; kajti na trgu, kjer on stoji, na površju družbenih odnosov res ne more spoznati bistva. Zanj je vsako gospodarstvo enako menjalno brez razlike — bodisi antično, fevdalno, enostavno blagovno, kapitalistično, socialistično — in zato mu je vsako od teh gospodarstev blagovno, ki je nespremenljivo. On ne vidi že v blagovni družbi obstoječih sprememb — živih antitez, kakor jih ne vidijo malomeščani, trgovci, intelektualci, uradniki, zdravniki, predvsem pa žene: nameščenke in domače gospodinje, ki so tako daleč od produkcije, da si družbenih delovnih odnosov nikdar ne morejo zamisliti, ki jim ne pride v glavo, da bi mogla »Elend« izvirati iz »Ueberflussa« in hočejo le energično ureditev po voditelju, red, odpravo dvojnega zaslužkarstva in uradniške korupcije, da bodo rešeni iz Stiske in Nadloge,

Splošno Delovno Dolžnost v času, ko je preveč blaga. In ker doktor Gosar kot ekonomski teoretik slovenskemu ljudstvu ne odkriva bistva stvari, ker ga niti ne pozna, oziroma ker trdi, da je tisto površje, po katerem on plava, res »prava luč« (str. 282 spodaj), je popolnoma točna obsodba, ki se je on že v naprej brani, da se za njegovo teorijo objektivno »skriva le zagovor kapitalizma« (str. 271), in njegovo stališče objektivno ni nič drugega kakor po svoje pobarvan fašizem, kar bomo pri kaki priliki posebej pokazali.

Kakor dr. Gosar, tako tudi mi v teh odlomkih nismo mogli podrobno pokazati svojega stališča in se tudi nismo mogli spustiti v natančnejšo kritiko njegove razprave, ker bi bilo vsak stavek lahko obdelati od nešteto strani; pokazali smo pa, kako mi v glavnem vprašanje postavljamo; pokazali smo materialno, družbeno bazo teorije gospoda Gosarja in njegovo objektivno reakcionarno vlogo in neresničnost ter končno obrnjenost njegove ekonomije in sociologije. V tej obrnjenosti on napada tiste, ki so za odpravo produkcije blaga, češ, da zakon vrednosti ljudem ne prinese nobene rešitve; sam pa postavlja rešitev brez zakona vrednosti v blagovni družbi, ki ga bistveno predpostavlja, radi česar je vsa dr. Gosarjeva »boljša družba« utopija. To svojo utopijo pa postavlja v času, ko resnične produkcijske sile v najvišji meri negirajo produkcijo blaga.

E. H.:

TEMELJNA VPRAŠANJA NOVE VZGOJE

Na vprašanje: Kaj je vzgoja? daje meščanska pedagogika celo vrsto odgovorov, ki jim je vsem skupno eno dejstvo, da postavljajo namesto konkretne, zgodovinske ugotovitve, kaj je bila vzgoja do danes, torej na mesto dokazljivih dejstev, kakršnekoli metafizične in teologične spekulacije, tako zvane »ideale«, ki jim je baje služila vzgoja ali, ki bi jim naj bila.

Prav nikjer drugod ne operirajo bolj z lepo zvenečimi frazami, kakršne so »Človeštvo«, »Osebnost«, »Kulturna dobrina«, kakor prav na vzgojnem področju. To razmetavanje z lepo zvenečimi frazami je za nas marksiste svarilo, ki nam izdaja, da je na tem področju namen buržuazije prav posebno nevaren in, da ga želi zakriti proletariatu. Tem bolj je naša naloga, da izluščimo realno, historično vsebino pojma »vzgoja«, da tako pripravimo tla, na katerih bomo mogli zidati temelje nove, revolucionarno-proletarske vzgoje.

Buržuazija se pri svojih varljivih manevrih sklicuje na velike klasike meščanskega duhovnega življenja v splošnem in na klasike meščanske pedagogike pa posebej. Herder in Lessing sta videla v »humaniteti« vzgojni cilj svoje dobe, Pestalozzi v »harmoničnem razvoju človeških sposobnosti«, Jean Paul v »osvoboditvi idealnega

človeka«, Immanuel Kant v »prilagoditvi v bodoče mogočemu boljšemu položaju človeške družbe«, Herbart je zahteval vzgojo »naravnega karakterja«.

Medtem ko so te besede tedaj, ko so jih izgovarjali meščanski klasiki pred 100 in 150 leti, imele določen, povsem prijemljiv pomen, kajti bile so bojna gesla revolucionarnega meščanstva proti fevdalnemu, cehovskemu in verskemu zatiranju, ne pomenjajo pa te besede, če jih izgovarjajo nasičeni epigoni, prav nič drugega, kakor poizkus, zakriti reakcionarni in ljudstvu sovražni značaj današnje šole in meščanskih vzgojnih ustanov za klasično opremljeno kulturno kuliso.

Nasprotno pa izjavljamo marksisti z vso nedvoumnostjo, da v razredni družbi vse do današnjega dne vzgoja ne služi niti »Kulturi«, niti »Človečanstvu«, marveč je, kratko in naravnost povedano, razredna vzgoja, ki jo uporablja vladajoči razred zato, da bi ohranil pri delovnih množicah pokorščino in konzerviral obstoječe produkcijske razmere, oziroma da bi jih nadalje izgradil v interesu posedujočih.

Tudi zgodovina vzgoje odgovarja oni temeljni ugotovitvi Karla Marxa v manifestu, po kateri je bila zgodovina vse dosedanje družbe zgodovina razrednih bojev. Stara šola je zatrjevala, da je njen smoter vzgoja vsestransko naobraženega človeka, da poučuje znanosti v splošnem. Vemo, da je bila vseskozi zlagana, kajti vsa družba je bila zgrajena na delitvi ljudi v razrede, v izkoriščevalce in zatirane. Povsem naravno je, da je stara šola, kjer jo je popolnoma preveval razredni duh, nudila znanje le otrokom buržuazije. Sleherna njenih besedi je bila potvorjena v interesu buržuazije.

Tudi vzgoja ni nič drugega, kakor funkcija družbe in v notranjosti razredne družbe je funkcija vladajočega razreda. Tako dolgo je izključna funkcija vladajočega razreda, dokler se zatirani ne branijo in ne ustvarijo v zvezi s svojim bojem za gospodarsko in politično osvobojenje nove in razredne vzgoje, ki bo odgovarjala njihovim razrednim interesom. Boj med dvema vzgojnima sistemoma je vedno spremljajoč pojav boja med dvema razredoma za oblast.

Toda, tako pravijo meščanski reformistični pedagogi, to morda velja za vzgojo, kakršna je bila popreje in kakršna je žalibog po večini še danes. Vendar to ni »nalog« vzgoje. Prava vzgoja mora biti nad bojujočimi se razredi in nad političnimi strankami. Da, glavna naloga vzgoje je prav ta, da premosti nadležna razredna nasprotja, da omiljuje razredne boje in jih polagoma odstranjuje. Ali ne vidite, vzklikajo, da je ravno v tem ono, kar je veličastnega in krasnega v našem vzgojnem poklicu, da stojimo nad razredi, da porajamo »iz otroka«, ko nas vodi le človeški razum in visoki ideali popolnega človečanstva, novo obliko družbe?

Pedagoški idealisti, ki tako govorijo, izhajajo iz naziranja, da se nahaja nekje za realnimi, zgodovinsko nastalimi produkcijskimi

razmerami še poseben svet duha, tako rekoč čiste ideje, iz katerega lahko vzgojitelji posnemajo svoje vzgojne cilje in ideale, da bi s temi idejami prekrasili in preoblikovali človeštvo. Razredni boji jim niso zgodovinsko dane, nujne oblike razvojnega gibanja človeštva na osnovi privatne lastnine, verujejo v možnost, da bi s pomočjo »racionalne vzgoje« odpravili razredni boj, ki je zanje le zabloda ali neprijetna postranska zadeva.

Celokupna malomeščansko-socialistična reformistična pedagogika je prepojena s tem »idealističnim svetovnim nazorom«. Internacionalna pedagoška konferenca, ki jo je priredil »internacionalni delavski krožek za vzgojno obnovo« avgusta leta 1925. in ki so se ga udeležila najslavnejša imena moderne pedagogike iz Amerike, Anglije, Francije, Belgije, Čehoslovaške, Nemčije itd., je bila en sam slavospev domnevnemu pedagoškemu poklicu, ki bo privedel popolno novo dobo s pomočjo »vzbujanja tvornih sil v otroku«, ki bo vzbudila k življenju »človeško bratstvo«. Prav gotovo tem pedagoškim utopistom ni manjkalo visokega idejnega poleta, finega psihološkega razumevanja za »otrokovo dušo«, volje za boj proti kapitalističnemu guljenju in zaslužnjevanju mladega duha. Spre gledali so le malenkost, da namreč današnja vzgoja in njene ustanove niso slučajen pojav, marveč globoko koreninijo v razrednem gospodstvu buržuazije in v kapitalističnih produkcijskih razmerah, da guljenje, proti kateremu se borijo avtoritete s kasarniških dvorišč, ločitev teorije in prakse, niso samo izrastki in pomankljivosti institucije, ki je sicer zdrava, marveč neizbežna pritiklina zaključenega sistema, sistema, ki je nastal na tleh kapitalizma v teku desetletij in stoletij skupno s kapitalizmom.

Najradikalnejši meščanski reformistični pedagogi daleč zaostajajo s svojim »apelom razumu« za spoznanjem velikega utopističnega socialista in vzgojitelja Roberta Owena, ki je že pred 100 leti zapisal v svoji avtobiografiji:

»Moj veliki eksperiment naj bi dokazoval, da bedno okolje, v katerem živi človek od rojstva do smrti kvari ljudi, da nova, dobra in višja okolica nujno izpreminja njihovo življenje v dobro, razumno in srečno življenje.«

Napaka Owenova je bila le ta, da on, kakor vsi utopisti njegove dobe — predvsem tudi Charles Fourier —, niso razumeli pomena, ki ga ima razredni boj in da je poizkušal, da bi gojil novi milje, ki naj bi ljudi izpreminjal eksperimentalno v laboratoriju in ga je hotel obenem v majhnih dozah vcepljati kapitalističnemu telesu. Meščanska družba pa se je tudi kaj kmalu znebila Owenovega vcepljenega telesa. Owenov nauk o osnovnem pomenu socialnega miljeja za oblikovanje človekovega značaja, pa je prevzel Karl Marx in tvori danes osnovne principe progresivni pedagogiki.

Na pedagoškem področju ni mogoče izvesti prevrata, ne da bi obenem izpremenili socialni »milje«, t. j. ne da bi izvedli eko-

nomsko politični »progres« proletariata in medsebojno učinkovanje politike in vzgoje. Le v ozračju proletarskega razrednega boja, le v okolici delovnih množic, ki se bojujejo za socializem, le v najožji povezanosti s šolo in gibanjem množice, morejo nastajati nova vzgojna vodila in ustanove, novi vzgojitelji in učenci, ki jih potrebuje socialistična družba. V ognju proletarskega progressa se po Marxu ne izpreminjajo le razmere, marveč tudi ljudje, ki jih te razmere oblikujejo in obratno zopet sami oblikujejo te razmere.

Ko reformistični pedagogi odklanjajo to povezanost pedagogike s proletarsko politiko, odkrito podajajo roko meščanskim šolmoštrom, ki prav tako zatrjujejo, da nima vzgoja s politiko niti najmanj opravka in da je treba proletarske otroke obvarovati slehernega dotika z razrednim bojem proletariata. S tem poizkušajo, da bi napravili iz pedagogike, ki je družbena funkcija, privatno zadevo posameznih staršev ali poklicnih vzgojiteljev; tako zakrivajo značaj meščanske šole, ki je orodje razrednega gospodstva buržazije in kažejo zato masam v ta namen blestečo kuliso humanitete. Zato se naš boj prav tako odločno obrača proti pedagoškemu reformizmu, kakor proti pedagoški reakciji.

Že Karl Marx je strgal meščanski vzgojni laži krinko z obraza, ko je pisal:

»Toda, pravite, da uničujemo najdražje razmere, ko postavljamo družbeno vzgojo na mesto domače. Ali ne določa tudi vaše vzgoje družba? Ali je ne določajo družbene razmere, v katerih notranjosti vzgajate, ali je ne določa direktno ali indirektno vmešavanje družbe s pomočjo šolstva itd.? Marxististi niso iznašli učinkovanja družbe na vzgojo: izpreminjajo le njen značaj, iztrgavajo vzgojo vplivu vladajočega razreda.«

Po Karlu Marxu je torej vsa vzgoja družbena vzgoja; dokler se izkoriščani razredi temu ne upro, jo ima izključno v rokah vladajoči razred. Prva naloga proletarske vzgoje je torej ta, da to spozna in na podlagi tega sklepa, da je tudi proletarska vzgoja razredna vzgoja, in sicer mora biti politična razredna vzgoja.

Mnogi nam očitajo, da smo iz šole napravili razredno šolo. Toda šola je bila, kar obstoja, taka... Trdimo, da je tudi naša šola razredna šola, vendarle pa bo zasledovala izključno interese delovnih ljudskih plasti.

*

Kratek pogled nazaj v zgodovino vzgoje, tako vzgojne prakse kakor vzgojnih teorij, bo pokazal pravilnost te teze.

Že pri naravnih ljudstvih, na stopnji najprimitivnejše, še samoraslo komunistične gospodarske ureditve, nahajamo bolj ali manj smotreno družbeno vzgojo naraščaja. To upravičeno trdimo nazaj na podlagi sklepanja v prastaro dobo, ki nam je možno na osnovi precej kompliciranega in do posameznih malenkosti urejenega reda pri pridobivanju in razdeljevanju hrane, kakor ga nahajamo pri najrazličnejših najprimitivnejših ljudstvih

Avstralije, Amerike, Afrike in Indije. Brez nekake smotrene in družbeno organizirane vzgoje bi ta red sploh ne bil mogel prehajati od roda do roda.

Pri avstralskih črnih je »načrt produkcije« izredno kompliran in do potankosti izdelan. V tako zvanih Totemskih skupinah lahko vsakdo na prvi pogled spozna izoblikovano organizacijo družbene produkcije. Vse skupine skupaj tvorijo urejeno, smotreno celoto, in tudi vsaka posamezna skupina dela popolnoma organizirano in smotreno pod enotnim vodstvom. Dejstvo pa, da nastopa ta sistem v religiozni obliki, v obliki najrazličnejših prepovedi uživanja jedi, ceremonij, le dokazuje, da je ta produkcijski načrt prastar, da je ta organizacija že pred mnogimi stoletji, da, tisočletji obstojala pri avstralskih črnih, tako, da je imela dovolj časa, da je lahko okostenela v negibne oblike, da je to, kar je bilo prvotno priprosta smotrenost iz stališča produkcije in pridobivanje hrane, postalo predmet vere v tajinstvene zveze.

Potemtakem je moralo obstojati v primitivni družbi precej m e h a n s k o p o d a j a n j e znanja, ki je bilo pridobljeno z izkušnjo, nadalje pridobljenih ročnosti in otrplih »čarovnih izrekov« od generacije do generacije, kjer so otroci spremljali odrasle pri nabiranju sadežev, črvov, školjk, pri nabiranju drva za ogenj in deloma tudi že pri lovu, dalje pa so se tudi u d e l e ž e v a l i razkosavanja, pripravljavanja in razdeljevanja plena, pripravljavanja ležišča in izdelovanja orodja. V svojem spisu o »Sorodstveni organizaciji avstralskih črncev«, pravi Heinrich Cunow (Dietz, Stuttgart, 1894):

»Ko je otrok star pet, šest let se začena za otroke obojega spola učna doba. Deklice se morajo naučiti zidanja koč, pletenja, iskanja korenin itd., medtem ko se vadijo dečki v plavanju, metanju kopja, uporabljanju sekire in v lovu. Za svojo oskrbo morajo v tej starosti že deloma sami skrbeti.«

Torej je bila že najstarejša vzgoja nedvomno družbena vzgoja in je bila sestavljena iz kombinacije pouka in družbeno potrebnega dela, pri tem pa je obstojala najstrožja delitev dela med moški in ženami, vendar pa ni bilo nikake podrejenosti. Obliko in metode so tej vzgoji določale produkcijske razmere.

Ker ta vzgoja še ni bila nikaka razredna vzgoja, kajti primitivno krdelo (horda) še ni poznalo niti privatne lastnine, niti razrednega razčlenjevanja, prav tako ni poznalo nikakega zatiranja otrok in žena. To nam izrečno potrjujejo številni raziskovalci. Tako poročajo o avstralskem plemenu Chepara: »Zgodaj zjutraj zapustijo taborišča mošje, žene in otroci, da bi si poiskali hrane. Ko so dovolj nalovili, nesejo mošje in žene svoj plen do bližnjega vodnjaka, kjer napravijo ogenj in pečejo divjačino. Mošje, žene in otroci pojedjo hrano v prijateljski skupnosti, ko so jo starešine razdelili med vse enako.«

In angleški raziskovalec Howitt, ki je raziskoval južnovzhodna

avstralska plemena, izjavlja: »Za otroke v vseh primerih dobro skrbe (stari) starši.« O drugem plemenu poročajo: »Žene dobijo prav take deleže kakor moške, za otroke oboji vestno skrbijo.« Mac Gee pripoveduje o indijanskem plemenu na obali Kalifornije:

»Dolžnost prve osebe je, da pri jedi skrbi zato, da ostane dovolj za one, ki so nižji od nje in ta dolžnost se nadalje tako stopnjuje, da je poskrbljeno celo za interese neboljjenih otrok.«

Starostna stopinja pomenja torej toliko, kakor dolžnost skrbstva! Znano je, da različni indijanski rodovi ne pretepajo svojih otrok, marveč jih oskrbujejo s skrajno pazljivostjo.

Ko se je na neki poznejši stopnji, na podlagi napredujoče tehnike in produktivnosti dela pojavila, čeprav neznatna privatna lastnina, nahajamo tudi prve začetke nekakega družbenega razčlenjevanja, t. j. nad- in podrejanja različnih plasti v notranjščini ene in iste plemenske zveze. (Prim. Eildermann: Urkomunismus und Urreligion.) S tem nastajajo tudi prve kali avtoritativne, s prisiljevanjem zvezane vzgoje otrok. Sedaj šele nastajajo »zveze mož«, ki se zdijo meščanskim zgodovinarjem tako zelo skrivnostne (ki prvotno niso bile nič drugega kakor lovska tovarišija) in ostra ločitev med starostnimi razredi z različnimi pravicami in dolžnostmi. Sedaj šele oddelijo osebam, ki imajo prednost, večji delež lovskega plena in pri nabiranju dobljenega živeža razglasijo prepovedi uživanja določenih jedil za mlajše.

S prvimi kalmi privatne lastnine se pojavlja tudi oblast mož nad ženami, redkeje oblast žena nad moškimi in gospodarstvo odraslih nad otroci. Prav jasno in očitno pa se kaže novi, avtoritativni vzgojni način v svečanih, često cele tedne trajajočih, po večini prav boleasnih in vedno po tajinstvenih ceremonijah spremljanih preizkušnjah dozorelosti, ki se jim mora podvreči mladenič, preden ga spoznajo za vrednega, da stopi v vrste starostnega razreda, ki ima prednost in vlada, oziroma, v tajinstveno zvezo mož.

V prej omenjeni knjigi piše Heinrich Eildermann:

»Tako so torej doraščajoče lovce ostreje preizkušali stari moške in jih niso uvažali le v porablanje lovskega in bojnega orožja, marveč so jih poučili tudi o pravilnem vedenju napram starejšim članom krdela kakor tudi o jedilih, ki so jim ali jim pa niso koristne; da morajo oddajati one kose, ki jih ne smejo dobivati vedno taborišču in, da morajo dobivati stari ljudje vedno največje in najboljše kose... Med njihovo učno dobo so mučili mladeniče z bolečimi preizkušnjami (tkzv. preizkušnjami poguma), plašili in krotili so jih z grožnjami.

Tudi ženske zveze nastajajo. Namesto primitivnega čarovnega izreka se pojavljajo v tej dobi diferencirane horde, umetelne ceremonije, tetoviranja in obredna kulturna dejanja, ki so zvezana z zaklinjanjem duhov, žrtvovanji, obrezovanjem, morda tudi s skopljenjem manjvrednih. Tako vstopa religija v vzgojo. Vidimo:

privatna lastnina, razredno gospodarstvo, religija so notranje povezane, določajo odslej bistvo družbene vzgoje, ki zadobi avtoritativen značaj in ji je podrejanje otrok odraslim, ženà možem, pogoj.«

Agis.

OBRISI NAČRTNEGA GOSPODARSTVA V SOVJETSKI ZVEZI

Zadnje dni se je v svetovno političnem življenju pripetil dogodek izredne važnosti: največja kapitalistična država sveta Združene države Severne Amerike so pravno priznale Sovjetsko zvezo. Meščansko časopije je kakor otopelo in ne najde dovolj izrazov, da bi povdarjalo pomen tega dogodka. Gospodarski krogi kapitalističnega sveta se vznemirjeni sprašujejo, kaj naj pomeni sporazum med Rooseveltovo Ameriko, v kateri se še ni povsem polegla razprava »tehnokratov« o potrebi načrtnega gospodarstva, in pa ono državo, ki propagira načrtno gospodarstvo kot gospodarstvo nove družbe. V tem trenutku je važno za vsakega, da ve vsaj v glavnih obrisih, v kakšni obliki se giblje in razvija sovjetsko načrtno gospodarstvo.

Početki načrtnega gospodarstva.

Ko je izbruhnila revolucija leta 1917., so boljševiki neprestano povdarjali pomen in nujnost bistvenega programa desetletnih proletarskih borb, načrtnega gospodarstva. Toda v dobi, ko se je stara družba rušila v prah, ko so revolucionarne množice razbijale stari carski državni aparat ter se polastile tovarn in veleposestev, je vladala po Rusiji prava anarhija. Izven spora je bilo sicer spoznanje o potrebi načrtnega gospodarjenja, toda možnosti za to še ni bilo.

Kmalu se je to spremenilo. Od leta 1918. do leta 1920. je trajala ona doba v sovjetskem gospodarstvu, ki jo imenujejo vojni komunizem. Tudi v tem času ni bilo gospodarsko življenje zavidanja vredno. Ruska industrija je producirala le 18 procentov predvojne produkcije. Po vseh krajih je divjala kontrarevolucija, delavci in kmetje so bili še pod orožjem. Načrtnost v gospodarstvu je bila v takem položaju slična ekonomiji oblegane trdnjave. Vse gospodarstvo je vodil Narodno gospodarski svet,* v katerem so imeli odločilni vpliv komisarijat za ljudsko prehrano, vojni komisarijat in Odsek za načrtno gospodarstvo. V tej dobi je nastal na Leninovo inicijativo tako zvani Generalni načrt — GOELRO načrt, ki je bil preračunan za dobo 15 let in je predvideval rekonstrukcijo vsega narodnega gospodarstva na podlagi splošne in velikopotezne elektrifikacije. Iz te dobe izvira Leninov

* Narodno gospodarski svet so tvorili vsi gospodarski komisarijati (po naše ministrstva) sovjetske vlade.

rek: »Socializem je sovjetska oblast plus elektrifikacija.« Ta načrt je postal pozneje tudi izhodišče vsega načrtnega dela.

Vendar se pa v tej dobi ne more še govoriti o pravem načrtnem gospodarstvu. Ker je bila glavna naloga tedaj dobavljati hrane in vojnega materiala za Rdečo armado, je bilo vse gospodarstvo enostransko, nepopolno. Poleg tega je pa postala usodepolna sprememba gospodarstva predvsem na deželi. Pred vojno so bili agrarni veleposestniki oni, ki so dajali večino vse poljedelske produkcije. Sedaj so bili veleposestniki pregnani, njihova polja je deloma prevzela sovjetska oblast, deloma so se razdelila med poljedelski proletarijat v zakup. Težišče agrarne produkcije se je premaknilo iz veleposestva na malo kmetijo. Tukaj pa ni bilo ljudi, ni bilo poljedelskih strojev, ni bilo stoterih malenkosti, ki jih potrebuje kmet pri svojem delu. Poleg tega je v dveh zaporednih sezonah požgala katastrofalna suša vse pridelke. Druge države so obenem z drobtinicami kruha metale v Rusijo svinčene krogle protirevolucionarne intervencije, tako da je bila beda in lakota še večja. Tedanji položaj industrije še nikakor ni omogočal voditi sovjetska poljedelska veleposestva racionalno in s potrebnimi poljedelskimi stroji. Manjkalo je tudi strokovno izobraženih moči. V tem položaju so uvedli boljševiki po dolgotrajni debati v svoji stranki na Ljeningov predlog tako zvano **N o v o e k o n o m s k o p o l i t i k o** NEP, ki je trajala nekako od leta 1921. do 1926.

Doba nove ekonomske politike.

Medtem, ko v dobi vojnega komunizma sploh ni bilo privatne lastnine, ne nad tovarnami in ne nad zemljo, so sedaj dali sovjeti kmetom zemljo v posest, prejšnjim malim tovarnarjem in obrtnikom so zopet dovolili privatno produkcijo. Toda istočasno so na vso moč forsirali razvoj »socializiranega sektorja«, to se pravi socializiranih velikih tovarn in zemljiških veleposestev. V tej dobi NEPA se torej giblje gospodarstvo v dveh nasprotnih strujah, »socializirani sektor« je v stalnem boju s »privatnim«. Toda ta izid boja je bil že v naprej določen, zmaga socializiranega sektorja je bila natančno preračunana. Umik h kapitalističnemu načinu proizvodnje v tej dobi je radi tega prav tako izraz načrtnega gospodarstva kakor poznejša »petletka«.

Če govorimo o načrtnem gospodarstvu dobe NEP-a, razumemo v glavnem načrtno gospodarstvo socializiranega sektorja, ki je pa moralo nujno poseči čez vse gospodarsko življenje, zasledovati torej stalno najmanjše gibanje privatnega sektorja. Vodstvo načrtnega gospodarstva je imelo v tej dobi v rokah leta 1921. ustanovljena komisija, tako zvani **G o s p l a n** (gospodarstveni plan, državni načrt), ki je bila podrejena Svetu za delo in brambo (svetovni organ vlade, ki združuje vse gospodarske komisarijate z gospodarskimi središči). Ta komisija je na podlagi GOELRO načrta

izdelala že prve letne načrte. Pretežno večino te komisije so tvorili znanstveniki, specialisti, inženjerji in ekonomski. Delo, pred katerim se je znašel Gosplan, je bilo ogromno. Leta 1921. je uspel le kontrolirati že izdelane podrobne načrte (načrt za dobavo kuriva, načrt za delovanje ljudskega komisarijata za poljedelstvo), izdelal pa je tudi gospodarski načrt za leto 1921./1922., ki je imel značaj proračuna za nabavo hrane za vse sovjetsko prebivalstvo. Leta 1922./23. je Gosplan izdelal že širokopoteznejši načrt industrijske produkcije. Gosplan je pregledal še vse načrte gospodarskih komisarijotov in proračun. Za sovjetsko delegacijo na ženevski svetovni konferenci je izdelala komisija tudi skico petletnega načrta sovjetskega gospodarstva s predpostavko, da inozemski kapital sodeluje.

Značilno je, da je postala ta komisija glavni svetovalni organ vlade. Vsi važnejši ekonomski ukrepi so se izvedli izključno le na njen nasvet. Polagoma so bili vsi eksekutivni organi načrtnega gospodarstva pri posameznih komisarijatih podrejeni njenemu metoduškemu vodstvu. Toda prav tako značilno je, da je smela komisija samo dajati nasvete, ki niso bili ne za vlado, niti za operativna ekonomska središča obvezni. S tem se je doseglo, da je bila vloga sestavljanja načrtov ločena od vloge vodstva vsega gospodarstva. Eksekutivni organi posameznih komisarijotov, ki so vso svojo inicijativo črpali od te osrednje komisije, niso odgovarjali za svoje delovanje njej, ampak svojemu komisarijatu.

V vodstvu vsega sovjetskega gospodarstva je pomenilo leto 1925. novo izpopolnitev. Medtem ko so do tedaj obstojali posamezni, med sabo neodvisni načrti, je sedaj prišla v veljavo nova metoda, metoda tako zvanih kontrolnih števil. Kontrolna števila so označevala, koliko se v eni veji gospodarstva producira z ozirom na predvojno produkcijo, ter so obsegala vse poljedelstvo in vso industrijo, vso trgovino, ves eksport in import, produktivnost dela v vsaki industriji, razvoj mezd, razvoj stanovanjskih zgradb, transport, investicije kapitala, denarni obtok, proces socializacije itd., itd. Leta 1925./1926. ni bilo na svetu nobene druge države, ki bi imela tak statistični vpogled v vse gospodarsko življenje kakor ravno Sovjetska zveza s pomočjo njenih kontrolnih števil.

Z razvojem socialistične industrije pa tudi kontrolna števila niso več zadostovala. Vsi letni načrti v posameznih vejah gospodarstva so v tej dobi nastali na ta način, da so se podaljšale tendence statističnih krivulj iz preteklosti v bodočnost. Sedaj so šli sovjetski gospodarstveniki še en korak naprej: odslej ni več vodila »tendence«, torej ni jih več vodil trg, marveč nasprotno, gospodarstveniki so se povzpeli nad gospodarstvo in sami usmerjali tendenco. Šele sedaj se je začela prava doba načrtnega gospodarstva. Medtem, ko so vso dotedanjo dobo svojega gospodarstva imenovali boljševiki dobo restavracije (obnovitve), so jo odslej imenovali dobo socialistične ofenzive, ki je pričela nekako okoli leta 1927. in traja še danes.

Pot v socializem.

V tej dobi se je spremenila tudi metoda, po kateri se sestavljajo načrti, kontrolna števila dobe NEP-a so se spremenila v b i l a n c e. Važno je, da je v tej dobi privatni sektor v industrijski produkciji skoraj popolnoma izginil, s čemer je izginila tudi odvisnost od trga, vsaj kolikor se tiče industrijskih produktov. Toda s tem ni rečeno, da so v sovjetskem gospodarstvu izginili vsi ostanki kapitalističnega načina proizvodnje. Ne! Nasprotstva so še bila, toda v drugi obliki.

V dobi NEPa je vladala na sovjetskem trgu svobodna trgovina. V njej je nastala tenka plast tako zvanih »nepovcev«, to so predvsem večji kmetje, kulaki, trgovci in slični krogi, ki so v tej privatni trgovini obogateli. Najvažnejša naloga vsega sovjetskega gospodarstva je bila sedaj ne samo upostaviti močno industrijo, ampak premagati individualnega kulaka s kolektivizacijo malih kmetij, to pa je zopet predpostavljalo drugo nalogo, namreč silen dvig industrije, brez katere je koléktivizacija zemlje nemogoča.

Vse načrtno gospodarstvo »socialistične ofenzive« je torej usmerjeno v to, da premaga v sebi vse preostanke privatnega gospodarstva in uvede popoln socializem. To nalogo je morala prevzeti petletka.

Petletni načrt predstavlja načrt za razvoj vsega narodnega gospodarstva v tej dobi. Prvič se je sestavil jeseni 1926. l. Spomladi 1927. leta ga je kongres načrtnih organov pregledal in ga potem predelal, poslužujoč se dveh varijant izhodiščne in optimalne varijante.* V svoji končnoveljavni obliki, ki je bila objavljena leta 1929., je obsegal dobo 1928/29 do 1932/33. Zadnje leto poteka torej ravno te dni. Izpolnjen pa je bil načrt že leta 1932. po znani paroli: »Petletni načrt v štirih letih.«

Ves načrt ne predstavlja samo enega načrta, temveč je to sistem načrtov, ki se med seboj razlikujejo po vejah gospodarstva na eni strani in po dobi, za katero so namenjeni, ter po stopnji podrobne izdelave na drugi strani. Obstojajo perspektivni in tekoči načrti. Naloga »perspektivnega načrta« je podati širok program socialne in tehnične izgradbe za daljšo ali krajšo dobo, za pet, deset ali petnajst let. Prvi perspektivni načrt je bil Goelro. Tak načrt se lahko deli na več delov, katerih naloga je uresničenje določenega dela perspektivnega načrta. Prav tak del perspektivnega načrta predstavlja petletka.

Istočasno s perspektivnimi načrti pa se izdelujejo »tekoči načrti«, ki so predvideni vedno za prihajajoče leto. Njihova naloga je, da do podrobnosti izdelajo odgovarjajoči del perspektivnega, torej petletnega načrta.

Ta vrsta načrtov je najpopolnejše razvita. Pokazala pa se je

* Optimalna varijanta računa z najugodnejšimi pogoji in rezultati, ki so možni.

potreba, da se celo ti načrti še nadalje delijo v četrletne, katerih namen je, prilagoditi produkcijo letnim časom, zlasti agrarno. Na posameznih krajih, predvsem pa v velikih obratih, se delijo načrti še naprej v mesečne in ponekod celo v desetdnevne in petdnevne.

Tudi v tej dobi je centralni organ načrtnega gospodarstva komisija, Gosplan, priključen Svetu dela in obrambe. Njegovemu vodstvu so podrejeni vsi načrtni organi v državi. Vsaka republika ima tudi svoj centralni načrtni organ in prav tako ima svojo načrtno komisijo vsako okrožje in uprava vsakega mesta z nad 20.000 prebivalstva. — Dalje ima vsak komisariat svoj načrtni organ, in sicer vedno v obliki komisije, ki po važnosti presega vse druge komisarijatu podrejene organe. Načrtno komisije obstojajo še pri vsakem resornem organu republik, okrožij in velikih mest.

Najvažnejši princip pridelovanju krajevnih načrtnih organov je, da obsegajo njegovi načrti prav vse obrate v njegovem področju, torej tudi one obrate, ki služijo vsej Sovjetski zvezi, n. pr.: železnice, električne velecetre, aerodromi itd. Na ta način je možno, da vsak načrtni organ izdelava na svojem teritoriju res celoten načrt za vse gospodarsko in drugo življenje ne glede na to, da so posamezne tovarne organizacijsko in tehnično podrejene direktno višji upravi. Na ta način lahko vsaka lokalna sovjetska oblast zastopa interese vsega prebivalstva na svojem področju.

Kako se torej sestavljajo načrti?

Najvažnejši upravni princip, ki se je izkazal v praksi kot najboljši že pri vodstvu največjih kapitalističnih podjetij v Evropi in Ameriki je: Centralizacija vodstva in decentralizacija izvedbe.

Drugi princip, ki vodi načrtno gospodarstvo Sovjetske zveze, je: vse gospodarstvo bodi izraz volje enotno organiziranega delavskega razreda in izraz inicijative množic.

Sloneč na teh dveh principih sestavljajo sovjeti načrt na sledeč način.

Najprej določita stranka in vlada cilj, ki naj ga doseže gospodarstvo v dotični dobi. Tak cilj je bil pri sestavi pjaliljetke: dohiteti in prehiteti kapitalistične države v industrijski produkciji; cilj druge pjaliljetke pa je popolna socialistična družba. S podrobnimi nalogami se določitev cilja ne bavi, izvzemši morda s takimi, ki so ž njim nujno povezane, n. pr. dvig industrijske produkcije mezd, presežek investicij v industriji nad investicijami v poljedelstvu, presežek investicij v težki industriji nad investicijami v lahki industriji in podobno.

Ko je cilj določen, izdelava načrtna centrala Gosplan v ozkem sodelovanju vseh komisariatov na podlagi postavljenega cilja za vse veje gospodarskega življenja začasne načrte, tako zvane limite oz. direktive. Pri tem se ozira na statistične podatke, ki so že na razpolago, na stanje celotnega tehničnega aparata, upošteva povečanje produkcije z zmanjšanjem delovnega časa in z novimi investicijami, količino in kakovost delovne sile, predvsem pa se ozira na

vse ovire od strani preostankov kapitalističnih razredov. Samo-posebi razumljivo je, da igrajo izsledki znanstvenega študija nadvse važno vlogo.

Limite in direktive določajo hitrost rasti celotnega gospodarstva in njegovih posameznih važnejših mej. Limite določajo konkretno, koliko in kaj naj se v gotovi veji gospodarstva producira. Na ta način predstavljajo torej limite načrt, sicer samo provizoričen, orijentacijski načrt, vendar pa načrt za celotno narodno gospodarstvo, ki ga je treba še izdelati natančneje ter popravljati na podlagi izkustev v nešteti odsekih narodnega gospodarskega procesa.

Metoda, ki se je pri postavljanju limit poslužujejo, je tako zvana bilančna metoda. Ta metoda spravlja v sklad in organsko celoto naloge posameznih produkcijskih vej, raznih obratnih skupin, porazdelitev produkcijskih sredstev in surovin in potrebe konsuma. Pri tem se postavljajo bilance najprej v posameznih vejah gospodarstva, nakar se združujejo v enotno bilanco. Značilno je, da vsebujejo te bilance vse, kar je v dotični veji gospodarstva potrebno, n. pr. gradbena sredstva, kurivo, število delavstva, hrano, kulturne potrebe itd. Te bilance vsebujejo na eni strani pregled konzuma, na drugi produkcije.

Ko so limite sestavljene, jih Gosplan pošilja vsem gospodarskim organom posameznih republik, odtod obratnim edinicam, oziroma produkcijskim ali konsumacijskim skupinam. V vsakem obratu obstoja posebna načrtna komisija, ki sprejema te limite in jih pregleduje ter nato sestavlja tako zvani protinačrt. Protinačrti igrajo v Sovjetski zvezi ogromno vlogo. V mnogih primerih sestavljajo mnogo višji delovni program; običajno pa predvidevajo protinačrti predvsem zvišanje produkcijskih stroškov, porast kvalitete blaga in podobno. Pri izdelavi protinačrtov pritegujejo vso množico delavstva v dotičnem obratu. Razdeljeni po produkcijskem procesu v skupine (n. pr. po delavnicah, šitih ali podobno), razpravljajo na posameznih, za to sklicanih sestankih o nalogah v določeni dobi. Na teh sestankih se volijo tudi posebne načrtno komisije, katerih naloga je izdelati poseben del protinačrta. Dolge razprave, polne kolone v »stenskih časopisih«, živahna delavnost v vsem obratu je posledica tega. Ko komisije končajo svoje naloge, se sestavi končno veljavni protinačrt, ki se pošlje nato na višje upravno mesto. Na ta način nastajajo protinačrti v vseh produkcijskih vejah, protinačrti okrajev in republik. Vsaka višja upravna edinica pregleduje, ali se nižji protinačrt ujema s splošnimi tendencami limit; v slučaju, da se pokaže neravnovesje med posameznimi načrti, morajo obrati svoje načrte približati limitam.

Protinačrti vseh uradov in republik — ki so seveda mnogo natančnejši in podrobnejši od limit — pridejo nazaj v centralo, v Gosplan. Sedaj pridejo do besede morebitni spori med posameznimi vejami gospodarstva, v hujših slučajih pride do posebnih konferenc, dokler ni končno veljavni načrt izdelan.

Tudi v tem zadnjem stadiju se sestavljajo načrti po bilančni metodi. Končno bilanco je mnogo lažje sestaviti, kajti analitično razkosanje limit v razpravnih dvoranah delavskih klubov je razsvetlilo vse potrebe socialne in tehnične narave.

Ko je načrt v celoti sprejet na konferenci Gosplana z zastopniki najvažnejših načrtnih organov, se predloži sovjetskemu zveznemu kongresu v odobritev. Komisarijati ga pošiljajo nato republikam, ki ga delijo po gospodarskih vejah in izročijo odgovarjajoče produkcijske načrte posameznim obratom.

Zdaj se spreminjajo misli načrta v dejanja. Pod vodstvom 160 milijonov parov rok se ves ogromni industrijski, poljedelski in kulturni stroj — ki ga predstavlja Sovjetska država, premakne in giblje v določeno smer z določenim namenom: nov način produkcije tekmuje s svojim nasprotnikom. Kdo bo zmaga?

MARXOVO PRIVATNO PISMO KUGELMANNU O VREDNOSTI

(Prev.* A. K.)

London, dne 11. julija 1868.

Dragi prijatelj!

... Najlepše se Vam zahvaljujem za pošiljatev. Faucherju nikar ne pišite. Ta mannequin piss [uscané] se bo sicer smatral za preveč važnega. Vse, kar je dosegel, je to, da bom jaz, če pride do druge izdaje [namreč »Kapitala«, I. knji.], na dotičnem mestu o velikosti vrednosti nekolikokrat obligatno udaril po Bastiatu. To se [pri prvi izdaji] ni zgodilo zato, ker bo tretja knjiga vsebovala posebno in izčrpno poglavje o gospodih iz »vulgarne ekonomije«. Vi boste v ostalem smatrali za naravno, da Faucher in konsorti ne izvajajo »menjalne vrednosti« svojih lastnih mazarij iz količine potrošene (oddane) delovne sile, temveč iz tega, da takega trošenja ni [iz neoddanja delovne sile], namreč iz »prihranjenega dela«. In spoštovani gospod Bastiat ni niti sam napravil tega »odkritja«, ki je tistim gospodom tako dobrodošlo, temveč ga je kot po svoji navadi samo »prepisal« od avtorjev, ki so nastopili mnogo prej. Njegovi viri so Faucherju in konsortom seveda neznani.

Kar se tiče »Zentralblatt«-a, dela mož največjo mogočo koncesijo s tem, da priznava, da je treba moje izsledke priznati, če si hočemo pod vrednostjo sploh kaj misliti. Nesrečnež ne vidi, da bi analiza realnih odnosov, ki jo podajam, vsebovala dokaz in izkaz [Nachweis] resničnega vrednostnega odnosa, tudi če v moji knjigi sploh ne bi bilo nobenega poglavja o »vrednosti«. Čekanje, da je potrebno dokazati pojem vrednosti, je mogoče le zato, ker dotični

* Pripombe v oglatih oklepajih so prevajalčeve.

prav popolnoma nič ne vedo niti o stvari, za katero gre, niti o metodi znanosti. Da bi vsak narod poginil, ki bi, nočem reči za eno leto, temveč za nekoliko tednov ustavil delo, ve vsak otrok. Prav tako ve, da količine produktov [izdelkov], ki so potrebne ali ki odgovarjajo raznim potrebam, zahtevajo različne in kvalitativno določene množine celokupnega družbenega dela. Self evident [samo po sebi umevno] je, da ta nuja razdelitve družbenega dela v določenih proporcijah nikakor ni odpravljena, če se spremeni določena oblika družbene produkcije [n. pr. oblika stare zadruge, oblika produkcije blaga itd.], temveč da se spremeni samo način, na kateri se ta razdelitev pojavlja, njen način pojavljanja. Prirodni zakoni se sploh ne dajo odpraviti. Kar se v historično različnih stanjih more spremeniti, je le oblika, v kateri se tisti zakoni uveljavljajo. In oblika, v kateri se ta proporcionalna razdelitev dela uveljavlja v takem družbenem stanju, kjer zveza v družbenem delu pride do izraza kot privatna menjava individualnih delovnih produktov, je prav menjalna vrednost teh produktov.

Znanost obstoji prav v tem, da razvije, kako se zakon vrednosti uveljavlja. Če bi torej že v naprej hoteli »razložiti« vse fenomene [pojave], ki zakonu dozdevno nasprotujejo, bi znanost morala nastati pred znanostjo. Napaka Ricarda je prav v tem, da on v svojem poglavju o vrednosti vse mogoče kategorije, ki bi jih bilo treba šele razviti, predpostavlja kot dane, da bi izkazal [um nachzuweisen] njihovo adekvatnost iz zakona vrednosti.

Po drugi strani pa, kakor ste pravilno ugotovili, z g o d o v i n a teorije vsekakor dokazuje, da je bilo pojmovanje vrednostnega odnosa vedno enako, bolj jasno ali bolj nejasno, bolj obšito z iluzijami ali znanstveno bolj določeno. Ker proces mišljenja sam rase iz odnosa, je sam prirodni proces, more tisto mišljenje, ki resnično pojmuje, vedno biti le isto ter se more razlikovati le gradualno [v stopnjah], kakor je zrel razvoj, torej tudi organ, s katerim človek misli. Vse drugo je čevkanje.

Vulgarni ekonom niti najmanj ne sluti o tem, da resnični vsakdanji menjalni odnosi ne morejo biti neposredno identični z velikostmi vrednosti mere. Zagonetka [Witz] meščanske družbe obstoji pač prav v tem, da se a priori [že od početka] ne vrši nobeno zavedno, družbeno reguliranje produkcije. Razumno in prirodno nujno se uveljavlja le kot slepo delujoča povprečnost. In potem vulgarni ekonom misli, da je napravil veliko odkritje, če nasproti razkritju notranje zveze trdi, da so stvari v pojavljanju drugačne.* Zares, on se šopiri, da drži do videza ter ga jemlje za končnega. Čemu potem sploh znanost?

* Tako vsi slovenski kritiki Marxa, ki se (po nemških seveda) zaganjajo v zakon o izenačenju profitne mere, v neujemanje cen z vrednostjo, v tako zvano »nasprotje« med prvo in tretjo knjigo »Kapitala«. Edino zakon vrednosti nam more razložiti višino povprečne profitne mere, ki v resnici obstoji, in izvor cen. — Op. prev.

Toda stvar ima tu še drugo ozadje. Z uvidevanjem zveze se pred praktičnim razsulom podira vsa teoretična vera v permanentno nujno obstoječih razmer. Tukaj je torej absolutno v interesu vladajočih razredov, ovekovečevati brezsmiselno konfuzijo. Saj čemu bi sicer plačevali sikofantske čenče, ki niso sposobne dati kake druge znanstvene zavrnitve, kakor da se v politični ekonomiji sploh ne sme misliti?

Toda satis supraque [dovolj in več kot dovolj]. Vsekakor se vidi, kako zelo so ti popi buržuazije propadli, ker so delavci in celo tovarnarji in trgovci mojo knjigo razumeli ter se v njej znašli, med tem ko ti »pismouki« (!) tožijo, da preveč zahtevam od njihove pameti.

Vaš K. M.

Popravek. V 11. številki prosimo popraviti na str. 408, 2. vrsta od zgoraj: »namreč« namesto »marveč«; dalje na str. 428, 3. vrsta od konca članka odpade.

Beležimo. Članek v 11. številki: »Filozofija Franceta Vebra ali slovenskega filozofa pot k bogu« je nekatere duhove na univerzi živo zadel. V slavističnem seminarju je baje radi tega članka dal nekdo odstraniti »Književnost«. — Zelo hvalevredno in pogumno dejanje!

Plačajte takoj zaostalo naročnino!

Sicer boste imeli stroške! Naročnino je treba brezpogojno poravnati!

1. številka II. letnika izide za Novo leto!

čekist«. Pozdravili so ga s psovkami, žvižganjem, klicali so mu: »Ne prigovarjaj, ne bomo delali!«

In sedaj se je pričelo tisto »nasilje, prisilno delo«, o katerem tako silovito kriče vsa buržuazija, vsi kramarji, z lordi in knezi krščanske cerkve na čelu. V resnici pa ni to »nasilje« nad ljudmi, ki jih je anarhizirala razredna družba, drugega nič razen to, da zvedo ti ljudje za resnico, ono strahovito resnico, katere žrtve so sami.

»No torej, otroci, nočete delati, delajo konterji, delajo ljudje, ki so bili slabši in bolj škodljivi od vas, vi pa ste sklenili, da boste zastoj jedli kruh delavcev in kmetov, gospodarjev v deželi sovjetske zveze, živeti hočete kot zajedalci, kot miši, kot podgane? Mladi ste, vse življenje je še pred vami, bodite pametni, premislite: Zakaj ste si izbrali pot kršilcev zakonov, pot zločincev?«

Malokdo med njimi je razmišljal o vprašanju: Zakaj? In sedaj so jih prisilili, da so si zastavili to vprašanje. S tistimi, ki jih je to vprašanje očitvidno mučilo, so se pogovarjali še posebej, vzgojili so jih v propagandiste resnice, agitatorje za pošteno delo.

Ni dolgo trajalo, ko so se začeli ljudje, ki jih tudi najtežje kazni ni bilo strah, bati, da bi ne prišli na črno desko, bati, da bi jih ne narisali v časopisu »Perekop« (Prekop) v podobi »mokrih kokoši«.

»Sodobnost«, ki tudi prinaša od časa do časa pregled po svetu, o tem prekopu še ni mogla poročati, ker Vandervelde najbrž še ni posebej pisal o njem.

NAROČNIKI!**POZOR!**

Kdor še ni poravnal naročnine, naj to stori takoj! Zdaj, ko se je z dvanajsto številko zaključil I. letnik »Književnosti«, bomo prisiljeni pravnim potom tirjati naročnino, če je že drugače ne moremo dobiti. Na vsak način je precej malomarno, da ne rečemo, brezobzirno od vseh tistih, ki ne plačajo malenkostnih 5 Din na mesec. Za celih 60 Din dobi vsak naročnik I. letnik »Književnosti«, ki zavzema 460 strani. Tako debele knjige za ta denar ne boste nikjer dobili. Plačevanje naročnine pa bi ne smelo biti za nobenega naročnika samo opravljanje materialne dolžnosti, plačevanje naročnine pri »Književnosti« je stvar vesti in prepričanja. »Književnost« je najmlajša slovenska marksistična revija! Razmere, v katerih izhaja, niso niti lahke niti ugodne; in prav zato bi moral vsakdo, ki mu je revija pri srcu, storiti vse zanjo, ne samo zato, da se ohrani, temveč, da se čim bolj razširi in poveča! — Vsebinski seznam član- kov in objavljeni register bomo priložili 1. številki II. letnika, ki bo izšla okoli novega leta.

Novi letnik bo nadaljeval odnosno še povečal in razširil do- sedanje delo »Književnosti«. Vsi dosedanji sotrudniki bodo še vnaprej sodelovali, prijavitelji pa se jih je tudi precej novih.

Vsem tistim, ki so na kakršenkoli način pomagali pri delu za I. letnik — najlepša hvala. Prvo brazdo smo globoko vrezali, drugo bomo še globlje! Zato ne pozabite ob prejemu 12. številki, da je treba še vedno delati in agitirati za »Književnost«, preko praznikov na- birajte novih naročnikov in če hočete, da bo novo leto še prav posebno plodonosno na polju slovenskega marksizma, nam pošljite novih naslovov in pridobite novih naročnikov.

Vsi in vse za »Književnost«!

Uredništvo in uprava, Mestni trg 6/II.

TISKARNA „SLOVENIJA“ D. Z. O. Z.

LJUBLJANA
WOLFOVA UL. ŠT. 1

Izvršuje vsa v tiskarsko stroko spadajoča dela po zmernih cenah. — Časopisi, knjige, revije, brošure, vabila, letaki, plakati itd.

TELEFON 27-55

Zaloga beležnih koledarjev.

Naročnina se plačuje v štirih obrokih po 15 Din. — Celoletna naročnina je 60 Din (za inozemstvo 80 Din). Posamezna številka 7 Din. Rokopisi se ne vračajo. — Tiska tiskarna »Slovenija« v Ljubljani. (Predstavniki A. Kolman.)